

† DANIEL

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

BRÂNCUȘI

sculptor creștin ortodox

EDIȚIA A II-A
(revizuită de autor)

Editura TRINITAS a Patriarhiei Române
București – 2013

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DANIEL, Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române

Brâncuși: sculptor creștin ortodox / Daniel, Patriarhul
Bisericii Ortodoxe Române. - Ed. a 2-a, rev. - București :
Trinitas, 2013

ISBN 978-973-155-136-4

730(498) Brâncuși,C.:281.95(084)
929 Brâncuși,C.(084)

© VISARTA București, 2007, cu acordul ADAGP Paris
© Editura TRINITAS a Patriarhiei Române – 2013
ISBN 978-973-155-136-4

www.editurapatriarhiei.ro
editura@patriarhia.ro

Editor coordonator
Ion-Dragoș Vlădescu

Corector
Elena Tăbuș

Tehnoredactare
Daniela Pascu

Foto
Bogdan Onofrei
Ciprian Olinici
Cosmin Olinici
Laurențiu Tătulescu

CUPRINS

7	Prefață
11	Spiritualitate creștină ortodoxă în viața și gândirea lui Brâncuși
33	Materia sculptată – epifanie a luminii Creatorului
47	Lumini ale universului liturgic ortodox în <i>Masa Tăcerii</i> , <i>Poarta Sărutului</i> și <i>Coloana fără sfârșit</i>
47	<i>Motivațiile religioase ale Ansamblului monumental de la Târgu-Jiu</i>
50	<i>„Tainele dumnezeiești pe care le-a aprins Constantin Brâncuși, pe Jiu, la el acasă.” Semnificații creștine ale Ansamblului monumental de la Târgu-Jiu</i>
69	Arta adevărată – transfigurare a vieții și bucurie a sufletului
83	Cronologie

Prefață

În anul 2007 s-au împlinit 50 de ani de la trecerea la cele veșnice (16 martie 1957) a lui Constantin Brâncuși și 100 de ani de când marele sculptor român a creat primele sale opere revoluționare sau capodopere din tinerețe: *Rugăciunea* (1907) și *Sărutul* (1907), părăsind sculptura clasică și academică, imitare a naturii, pentru a inaugura arta modernă, printr-o „uriașă cotitură plastică” (C. Zărnescu). Despre lucrarea lui Brâncuși din 1907 numită „*Rugăciunea*” s-a spus că ea reprezintă „punctul de plecare al artei moderne” (V.G. Paleolog).

În mod paradoxal, Constantin Brâncuși realizează această *nouă orientare* printr-o valorificare a *artei populare arhaice* eternizând semnificații profunde, „esențe” sau „forme-cheie” ale existenței omului și universului, după cum spunea el însuși.

Tot în anul 2007 s-au împlinit 70 de ani de când cel ce a fost numit „țăranul-demiurg”, „prințul-țăran” sau „profetul artei moderne” a supravegheat personal, în 1937, lucrările de execuție și amplasare a celor 47 de componente ale Ansamblului monumental de la Târgu-Jiu: *Masa Tăcerii*, *Poarta Sărutului* și *Coloana fără sfârșit*, lucrări finalizate, inaugurate și sfințite în 1938 în prezența sa. Ansamblul monumental de la Târgu-Jiu rămâne cea mai valoroasă realizare a lui Brâncuși

și cea mai profundă sinteză artistică sculpturală între spirit și materie, credință și artă, arhaic și modern, timp și veșnicie.

Se cuvine, deci, ca în acest an, la trecerea a peste 50 de ani de la moartea lui Constantin Brâncuși, ca tăcută trecere prin poarta iubirii eterne în lumina fără de sfârșit, să evidențiem mai intens *prezența credinței și spiritualității creștin-ortodoxe în viața și opera sa*, mai ales că lucrările realizate și numite de el: *Rugăciunea* (1907) și *Coloana fără sfârșit* (1937) au fost comandate de către creștini ortodocși pentru a servi ca monumente funerare, fiind considerate la scurt timp după expunerea lor în public capodopere ale sculpturii funerare a secolului al XX-lea.

În cele ce urmează vom evidenția prezența spiritualității creștin-ortodoxe în viața și opera lui Constantin Brâncuși, folosind, într-o formă restructurată și îmbogățită, textul prelegerii „*Materia sculptată – epifanie a luminii Creatorului. Spiritualitate ortodoxă în opera lui Brâncuși*”, susținută în data de 14 ianuarie 2006, la Universitatea de Arte „George Enescu” din Iași, după ce ni s-a decernat titlul de *Doctor Honoris Causa* al acestei Universități, fapt pentru care-i rămânem profund recunoscător.

Dorim ca publicarea acestui text, acum sub un titlu nou: „*Brâncuși – sculptor creștin ortodox*”, să fie în același timp *un omagiu pios adus memoriei celebrului sculptor român*¹, de mult timp intrat în lumina marilor artiști ai umanității, și *un apel la o cunoaștere mai amplă și mai profundă a semnificațiilor spirituale* cuprinse în opera artistică a acestui fiu credincios și înțelept al Bisericii Ortodoxe Române, care a făcut cunoscute la nivel mondial valențe nebănuite ale sufletului românesc.

Mulțumim tuturor celor ce ne-au oferit imagini referitoare la viața și opera lui Constantin Brâncuși pentru a le folosi în ilustrarea conținutului acestei lucrări, care apare

[1] Motivația acestui omagiu constă nu numai în legătura noastră personală cu Oltenia, având tatăl născut în această provincie a României, ci și în admirația pe care o avem pentru românul artist, care a legat în mod genial tradiția cu nouitatea și a influențat, ca nimeni altul, arta universală. Iar faptul că un iubitor de artă născut în Moldova, la Botoșani, Iosef Brummer, emigrat în America în anul 1912, l-a făcut cunoscut pe Brâncuși în toată lumea prin galeriile sale de artă (Cf. Constantin ZĂRNEȘCU, *Aforismele lui Brâncuși*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2004, p. 107) ne îndeamnă să contribuim și noi la o mai bună înțelegere a operei lui Brâncuși.

acum într-o **nouă ediție** la Editura TRINITAS a Patriarhiei Române, în *Anul omagial al Sfinților Împărați Constantin și Elena*, promotori ai credinței și artei creștine.

Părintele artei moderne, Constantin Brâncuși, este un român care s-a înscris în circuitul valorilor universale perene. Cel căruia Henri Rousseau i-a spus „*tu ai transformat anticul în modern*”, a plecat din România și s-a stabilit în Franța, unde a beneficiat de o vastă informare asupra istoriei artei și de contacte personale cu artiștii mari din diferite părți ale lumii, iar expozițiile sale de la New York și din alte orașe occidentale l-au făcut cunoscut și apreciat. Însă, cel ce a plecat din țara sa natală a purtat-o permanent în sufletul său prin credința și prin tradiția poporului său, asumate într-o formă creatoare reflectată artistic. Fiind în același timp *român tradițional și artist modern universal*, *Constantin Brâncuși nu s-a înstrăinat de propria identitate când se afla printre străini*, deoarece a căutat „esența lucrurilor” dincolo de aparențe efemere și a descoperit spațiul *spiritual al libertății creatoare* în interiorul oricărui spațiu geografic. *A descoperit luminile vieții eterne dincolo de orice semn al morții* din lumea materială trecătoare.

A unit credința cu arta, naționalul cu universalul și efemerul cu eternul. De aceea, *Coloana fără sfârșit* a operei sale este și *Coloana nemuririi* sale!

O călăuză pentru noi toți!

† DANIEL
Patriarhul României

Spiritualitate creștină ortodoxă în viața și gândirea lui Brâncuși

Mulți exegeți ai operei lui Constantin Brâncuși au scos în evidență adevărul că vechea și bogata tradiție a artei populare românești a fost o sursă majoră a inspirației sale artistice și filosofice, dar mai puțini au remarcat în arta lui influența credinței creștine ortodoxe sau a tradiției liturgice bizantine.

Între aceștia mai puțini amintim pe Dan Botta și pe Mircea Eliade. Primul, Dan Botta, pe la începutul anilor 1930, scria despre arta lui Brâncuși: „Bizantină, sculptura lui Brâncuși este fructul dogmei care interzice chipul săpat, al dogmei care nu prescria decât sculptura geometrică, floarea, simbolul. Fiul de țăran din Gorj, *Constantin Brâncuși, exprimă într-o plastică incomparabilă acest dat al tradiției noastre. El este un sculptor de forme abstracte (s.n.)*. O mie de ani de obscură (anonimă, *n.n.*) artă țărănească, o mie de ani de geometrie săpată se exprimă în arta acestui mare statuar. (...)

CONSTANTIN BRĂNCUȘI ÎN STIHAR LITURGIC

Dar linia de forță pe care e situat Brâncuși este calea regală a tradiției pe care o reprezintă și o duce mai departe. O artă este cu atât mai valoroasă cu cât pune în lumină o mai veche tradiție și integrează armonios complexe mai variate de cultură. Sculptura lui Brâncuși participă și la arta preistorică.”²

Iar Mircea Eliade scria în 1962: „Înțelepciunea țărănească a lui Brâncuși i-a îngăduit să regăsească matca artei populare românești, adică viziunea lumii proprie agricultorilor din neolitic. (...) Redescoperind *materia* ca matcă a epifaniilor și semnificațiilor religioase, Brâncuși a regăsit emoțiile și inspirațiile artistului din epocile arhaice.”³

Totuși, dimensiunea religioasă a operei lui Brâncuși, remarcată sporadic de câțiva exegeți sau critici de artă, trebuie evidențiată mai temeinic și mai sistematic pornind atât de la *propriile mărturii ale sculptorului*, exprimate mai ales în *Aforismele sale*, cât și de la universul liturgic ortodox în care a trăit și activat el. Fără percepția existenței ca mister sau taină și a artei ca transfigurare a vieții spre bucurie și lumină eternă, se pierde cheia sau coloana vertebrală a exegezei operei lui Brâncuși.

Constantin Brâncuși era convins de profunda legătură sau simbioză dintre religie și artă în istoria umanității. În acest sens, el mărturisea: „*Pentru mine, Brâncuși, arta prin ea însăși nu poate exista. De la începuturile ei și până la accepția ei ultimă, contemporană, arta a fost un mijloc de propagare a ideilor religioase. Artistul era acel fanatic (pasionat, n.n.) care știa cum să materializeze viziunile ce i le dăruia credința. Cele mai mari capodopere ale trecutului au apărut în perioadele de maximă exaltare religioasă. Odată ce se diminuau, urma o epocă*

[2] Dan BOTTA, *Limite*, Ed. Cartea Românească, București, 1936, pp. 56-63.

[3] Mircea ELIADE, *A vedea lumea ca în clipa dintâi a Creației – Note pentru „Pasărea Măiastră”*, apărut mai întâi în *Cuvântul în exil* (august 1962) și reprodus în culegerea cu titlul *Împotriva deznădejdiei. Publicistica exilului* (ediție îngrijită de Mircea Handoca, Ed. Humanitas, București, 1992, pp. 205-207), în care se află și paginile dedicate lui Dan Botta.

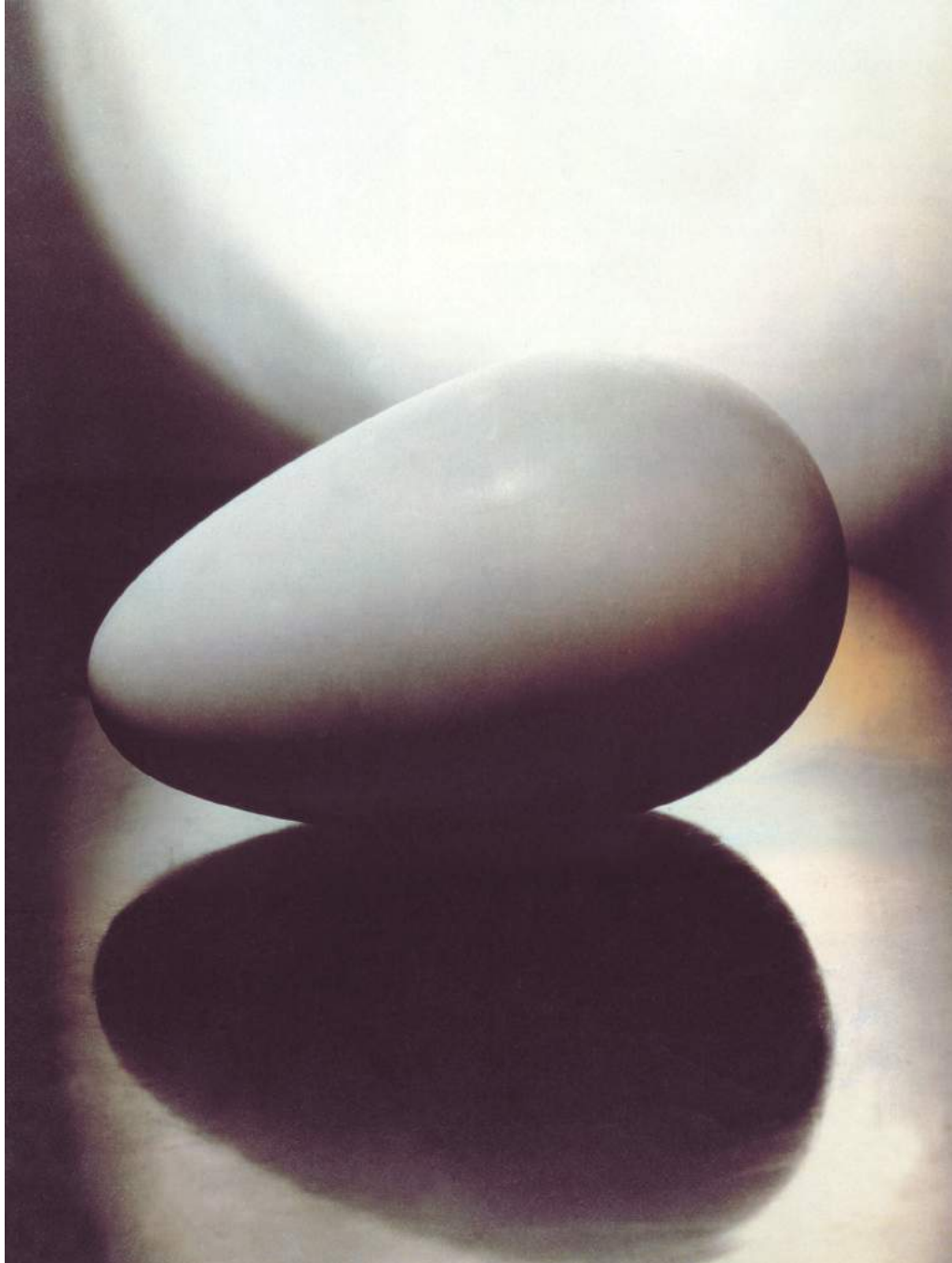

CASA NATALĂ A SCULPTORULUI, AZI MUZEUL „CONSTANTIN BRÂNCUȘI” DIN HOBIȚA

ÎNCEPUTUL LUMII (1924)

de decadență, și în aceste perioade se cădea, invariabil, în realismul imitativ cel mai plat. (...) În alte vremuri (...) credința era aceea care însușește arta. (...) În trecut credința dădea naștere în mod inconștient (instinctiv, nereflectat, n.n.) unor forme care se potriveau cu sentimentele religioase.”⁴

Asemenea tuturor credincioșilor din trecut și de astăzi, sculptorul Constantin Brâncuși simțea că trăiește și creează în interiorul lumii create de Dumnezeu, Făcătorul cerului și al pământului. De aceea, pentru Brâncuși opera omului-artist trebuie să se realizeze în armonie și în conlucrare cu Dumnezeu-Creatorul: „Un bloc de marmură – spunea Brâncuși – sau un trunchi de stejar este o operă de artă în sine. De ce să săpăm mâini și picioare perfecte într-un bloc, stricând proporția pentru realizarea unor părți din trupul omenesc, acestea în alte proporții decât cele divine? Apele unei marmuri și linia vârstelor dintr-un trunchi nu trebuie stricate. Săpătura și tăietura să se armonizeze cu liniile divine ale materialului...”⁵.

Cele afirmate mai sus au fost formulate altă dată de către Brâncuși într-o singură frază: „Artistul nu e decât o smerită unealtă în mâinile Creatorului.”⁶

Iar într-unul din aforismele sale Brâncuși declară că apropierea de Dumnezeu-Creatorul, sau comuniunea cu El, este o condiție a înțelegerii operelor sale, tocmai pentru că ele oferă bucurie curată. Or, în experiența religioasă autentică bucuria curată, foarte diferită de plăcerea simțuală, este experiența prezenței harului divin în viața omului (cf. Noul Testament, Filipeni 4, 4 și Galateni 5, 22). Iată cuvintele lui Brâncuși privind relația dintre credința în Dumnezeu-Creatorul și percepția bucuriei curate pe care o comunică arta inspirată

14| Cf. Brâncuși, artist-filosof. Comunicări și antologie de texte, coordonator Ion Pogorilovschi (Academia Română – Institutul de Filosofie), Ed. Fundației „Constantin Brâncuși”, Târgu-Jiu, 2001, pp. 153-157.

15| Aforismul 121, cf. Constantin ZĂRNESCU, Aforismele și textele lui Brâncuși, ediția a IV-a revăzută și adăugită, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2004, p. 112.

16| Citat de Barbu BREZIANU, Brâncuși în România, Ed. Bic All, București, 1998, supracopertă interioară.

de această credință: „Nu căutați formule obscure, sau mistere. Căci ceea ce vă dăruiesc eu este bucurie curată. Contemplați lucrările mele până când le vedeți. Cei aproape de Dumnezeu le-au văzut.”⁷⁷

În alt aforism al său, Brâncuși afirma: „Statuile mele sunt ocaziuni ale meditației. Templele și bisericile au fost și au rămas întotdeauna lăcașuri ale meditației.”⁷⁸

Biserica sau spațiul și timpul ei liturgic au fost pentru Brâncuși spațiu de rugăciune și meditație, de comuniune cu Dumnezeu și cu oamenii.

⁷⁷ Aforismul 5, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 81.

⁷⁸ Aforismul 120, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 112.

[9] Cf. V.G. PALEOLOG, *Tinerețea lui Brâncuși*, Ed. Tineretului, București, 1967 (cu o prefață de Petru Comarnescu), p. 98, citat la Calinic ARGATU, *Frumusețea lumii văzute*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 165.

Încă din copilărie, Constantin Brâncuși a îndrăgit sune-
tul clopotelor, mai ales dangătul clopotelor de la *mănăstirea*
Tismana, veche vatră a monahilor sihaștri sau isihaști, iubi-
tori de rugăciune și de lumină netrecătoare. Mai târziu a de-
venit clopotar și corist la *biserica Madona Dudu* din Craiova,
însă era pasionat și de clopotele de la *biserica Obedeanu*⁹,
pe când învăța la Școala de Arte și Meserii din Craiova.
Apoi, în timpul studiilor la Facultatea de *Arte Frumoase*
din București, Brâncuși era și membru al corului *bisericii*

BISERICA „MADONA DUDU” (CRAIOVA)

BISERICA „OBEDEANU” (CRAIOVA)

BISERICA „MAVROGHENI” (BUCUREȘTI)

BISERICA ORTODOXĂ „SFINȚII ARHANGHELI MIHAIL ȘI GAVRIIL” (PARIS)

STRANA BISERICII ORTODOXE „SFINȚII ARHANGHELI MIHAIL ȘI GAVRIIL”, UNDE A CÂNTAT ȘI CONSTANTIN BRĂNCUȘI

Mavrogheni din București, unde cânta cu multă măiestrie „susținutele și unicele lui «aleluia» până la expir și «Doamne, miluiește» modulat de 100 de ori, de nimeni ajuns în această performanță vocalizantă dintre cei ce i se prindeau” – după cum mărturisește V.G. Paleolog¹⁰.

De asemenea, la doi ani după începutul șederii sale la Paris (1904), Constantin Brâncuși a devenit, în 1906, cântăreț de strană și paraclisier la *biserica ortodoxă română din Paris*, „*Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil*”, iar cât privește atelierul său de lângă Paris (Impasse Ronsin, 11), acesta era considerat de Brâncuși un fel de metoc al Mănăstirii Tismana: „*Am deschis o biată filială a (Mănăstirii) Tismanei, aici, în Impasse Ronsin, 11.*”¹¹

Carola Giedion Welcker, o distinsă intelectuală elvețiană și o bună cunoscătoare a vieții și operei lui Constantin Brâncuși, a remarcat o anumită **afinitate între elevația spirituală a Coloanei fără sfârșit și muzica bisericească bizantină** pe care o cânta la strană Constantin Brâncuși în biserica ortodoxă română din Paris: „În înălțarea ei monodică, în repetiția ritmică a proporțiilor de bază, *Coloana* este aidoma recitativului liturgic al muzicii gregoriene (bizantine, *n.n.*) ale cărei imnuri aveau să-l însoțească toată viața, din fragedă tinerețe până în anii parizieni; în patrie și mai târziu în biserica româno-ortodoxă din Paris, el le intona în timpul Liturghiei cu vocea sa pură de tenor. Cât de adânc ancorată în el trebuie să fi fost această infinit de subtilă monotonie, obținută doar prin alungirea sau accentuarea silabelor!”¹²

Atelierul lui Brâncuși de lângă Paris a fost spațiul în care el, timp de peste 40 de ani (1915-1957), a conversat și

[10] V.G. PALEOLOG, *Tinerețea lui Brâncuși*, p. 102.

[11] Cf. Petre PANDREA, *Brâncuși. Amintiri și exegeze*, Ed. Meridiane, București, 1967, pp. 65, 91; vezi și C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 135.

[12] Cf. Carola GIEDION WELCKER, *Constantin Brâncuși*, Ed. Meridiane, București, 1981, p. 72.

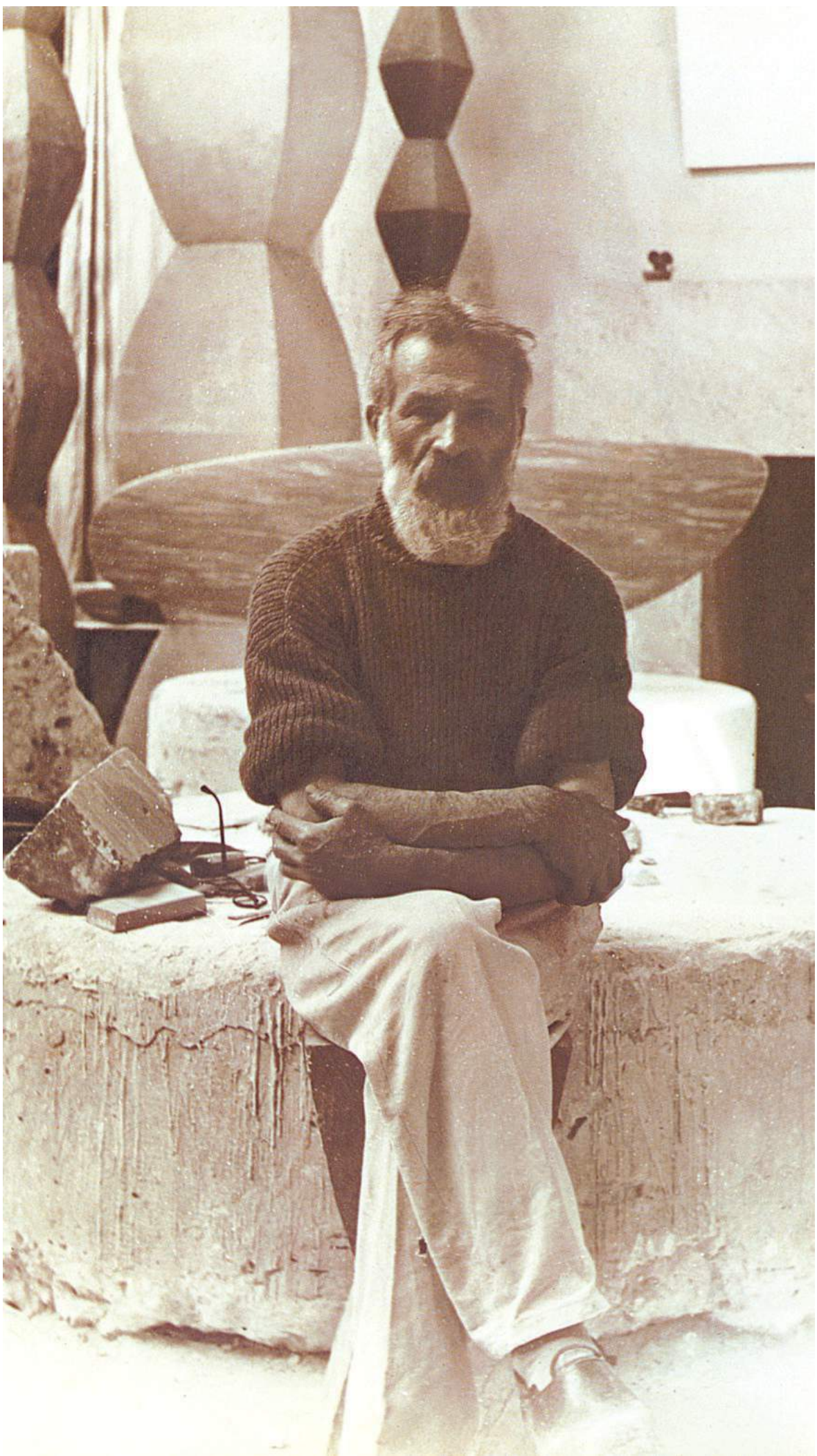
conlucrat în armonie *cu materia*¹³, până ce aceasta își arăta „fluiditatea spirituală”. Tot acolo, înțeleptul artist s-a întâlnit *cu oameni* din lumea întregă pe care i-a impresionat nu numai arta sa, ci și prezența sa spirituală și modul în care era organizat atelierul său ca spațiu de creație. Iar la sfârșitul vieții sale, Brâncuși a dorit ca trecerea sa la viața veșnică să fie „întâlnire *cu Bunul Dumnezeu*” în atelierul pe care-l numise cândva „filială a Mănăstirii Tismana”. În acest sens, amintim aici momentele cele mai semnificative din perioada premergătoare morții sale. În ziua de 6 ianuarie 1957, de Sărbătoarea Botezului Domnului, Brâncuși a stropit cu apă sfințită atelierul său. Mai târziu, când este vizitat de Eugène Ionesco, împreună cu soția și fiica lor, Brâncuși le spune: „*Acum sunt foarte aproape de Bunul Dumnezeu. Trebuie doar să-mi întind brațul ca să-L ating*”.

La începutul lunii martie 1957, Constantin Brâncuși, bătrân și bolnav, a chemat pe Arhiepiscopul Teofil de la biserica ortodoxă română din Paris, pentru a se spovedi și a primi Sfânta Împărtășanie. Atunci marele artist român a mărturisit că moare „*neîmpăcat sufletește*”, „*fiindcă* – spunea el – *nu pot să-mi dau sufletul în țara mea...*”. Cu câteva zile înainte de moarte, Brâncuși n-a voit să fie dus la spital, zicând că îl așteaptă pe Dumnezeu acasă, iar apoi a cerut ca patul din camera de dormit, deasupra căruia se afla o icoană ortodoxă, să fie mutat în atelierul său, lângă sobă. Acolo, în atelierul său, Brâncuși a trecut la Domnul, în ziua de 16 martie 1957, sâmbătă noaptea, la ora două¹⁴.

Când a simțit că se apropie de sfârșitul vieții, Constantin Brâncuși a zis: „*Eu mă aflu, acum, foarte aproape de Bunul*

[13] „Colaborarea intimă dintre artist și materialele folosite, precum și pasiunea care unește bucuria meseriașului – cu elanul vizionarului, îl aduc pe rând la «esențializare», la forma ideii în sine ... Sculptorul trebuie să își pună spiritul în armonie cu spiritul materialului” (Aforismul 19, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 85).

[14] Cf. Alexandru BUICAN, *Brâncuși. O biografie*, Ed. Artemis, 2007, pp. 546 și 548-550.

SCULPTORUL ÎN ATELIERUL SĂU DIN PARIS (1933-1934)

*Dumnezeu; și nu îmi mai trebuie decât să întind o mână înspre El, ca să-L pipăi! (...) Îl voi aștepta pe Bunul Dumnezeu în Atelierul meu...*¹⁵. De remarcat este faptul că prin expresia „Bunul Dumnezeu” Brâncuși arăta atât recunoștința, cât și familiaritatea sa cu Dumnezeu.

La trei zile după moartea lui Brâncuși, adică în 19 martie 1957, în aceeași biserică românească din Paris, unde fusese în tinerețe cântăreț de strană și paraclisier de altar, acesta a fost prohodit, după tradiția ortodoxă românească, iar apoi a fost înmormântat în *Cimitirul Montparnasse* din Paris¹⁶. În acea zi, vremea era splendidă, plină de lumina soarelui, ca și arta sa. La sfârșitul slujbei de înmormântare, în biserică, au fost adresate elogiile marelui sculptor. Unul dintre oratori (Salles) l-a numit pe Brâncuși „venerabilul păstor homeric în mijlocul turmei lui fabuloase”¹⁷. Un admirator francez al lui Brâncuși, care l-a vizitat cu puțin timp înainte de moarte, l-a descris pe acesta astfel: „Brâncuși pe care l-am văzut ieri întins pe un pat minuscul, într-o cameră care semăna cu cabana unui vânător din extremul Nord, Brâncuși care, timp de ore, contempla globul terestru de sticlă, pe care l-a suspendat deasupra lui, murmurând: «Descopăr alte lumi dincolo de lume» (...). N-a spus nimic ca să te convingă de ceva, de indiferent ce, și totuși, despărțindu-te de el, te simți mai ușor, mai senin, mai aproape de adevărata și misterioasa ierarhie a lucrurilor. Prezența sa a acționat asupra noastră ca și operele lui: prin tăcere.”¹⁸

Jean Cassou, un cunoscut critic de artă francez, a spus despre Brâncuși că „**prin dalta sa a împărțit istoria artei în două**”, adică în două etape: una clasică și alta modernă.

[15] Aforismul 252, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforisme și texte...*, p. 149.

[16] Cf. Carola GIEDION WELCKER, *Constantin Brâncuși*, pp. 114-117.

[17] Cf. Al. BUICAN, *Brâncuși. O biografie*, p. 553.

[18] Alain JOUFFRAY, *O vizită la Brâncuși cu puțin timp înaintea morții sale*, în vol. *Une révolution du regard*, Gallimard, Paris, 1964, citat în *Memorialul Brâncuși*, Craiova, 2001, pp. 37 și 39.

De fapt, Constantin Brâncuși a surprins și plasticizat prin artă „esențele” sau spiritualitatea existenței create, mărturisind că esențialul ultim al existenței este viața netrecătoare, veșnică: „Nu mai sunt de mult al acestei lumi. Sunt departe de mine însumi, desprins de propriul meu trup – mă aflu printre lucrurile esențiale.”¹⁹ Așadar, Brâncuși trăia și mărturisea, ca un creștin convins, credința apostolică biblică potrivit căreia: „cele ce se văd sunt trecătoare, iar cele ce nu se văd sunt netrecătoare” (2 Corinteni 4, 18).

¹⁹ Aforismul 254, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 149.

BRÂNCUȘI ÎN DRUM SPRE PARIS (1904)

Materia sculptată – epifanie a luminii Creatorului

„Lucrurile esențiale”, pe care Brâncuși le-a căutat prin predispoziție nativă, le-a meditat întru credință statornică și le-a evidențiat prin creație artistică, au devenit adevărurile esențiale ale vieții și operei sale: *„Eu niciodată nu mi-am propus să uimesc lumea – printr-o trăsnaie! ... Am judecat simplu, așa cum vedeți, și am ajuns la ceva tot simplu, teribil de simplu: la o sinteză care să sugereze ceea ce voiesc să reprezint. Am scos din bronz, din lemn și din marmură acel diamant ascuns – esențialul.”*²⁰

*„Ceea ce este real este **esența**. Iar dacă te apropii de esența reală a lucrurilor, ajungi la **simplitate**.”*²¹

Întreaga operă a lui Brâncuși este marcată de aceste adevăruri esențiale. Și anume, în primul rând, *lumina interioară a materiei*, pe care o sesiza el, *este o epifanie sau un veșmânt creat al luminii necreate, al harului, care leagă între*

[20] Aforismul 79, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 100.

[21] Aforismul 80, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 100.

RUGÁCIUNEA, BRONZ (1907)

ele originea și finalitatea universului. Cântărețul bisericesc Constantin Brâncuși a citit adesea la slujba Vecerniei *Psalmul 103* în care psalmistul Îl cheamă pe Dumnezeu zicând: „*Cel ce se îmbracă cu lumina ca și cu o haină*” (cf. *Psalmi 103, 2*) și a cântat în noaptea Sărbătorii Sfintelor Paști: „*Iată, acum toate s-au umplut de lumină, și cerul și pământul și cele de dedesubt!*”

Simbol al luminii eterne, lumina creată, apărută odată cu timpul, la începutul lumii, este matca materiei și hrana vieții. Ea poartă toate cele create spre lumina necreată sau slava lui Dumnezeu-Creatorul. În această percepție a „esențelor”, materia sculptată (lemnul, marmura, piatra, bronzul ș.a.) poate transmite lumină-semnificație ca prezență harică a Creatorului etern în creația Sa temporală.

În al doilea rând, Brâncuși prezintă *elevația interioară (spirituală) a artistului întru smerenie*, ca bucurie și pace în comuniunea cu Dumnezeu-Creatorul vieții.

Iată ce spune Brâncuși în această privință: „*Cine nu iese din Eu n-atinge Absolutul și nu descifrează viața.*”²²

„*Există un scop în toate lucrurile. Însă pentru a ajunge la el, trebuie să ne detașăm de noi înșine.*”²³ „*Misiunea artei este să creeze bucurie, și nu se poate crea artistic decât în echilibru și în pace sufletească (...). Iar pacea se obține prin renunțare (...).*”²⁴

„*Destinul nostru se află în mâinile bunului Dumnezeu. Importantă ne rămâne viața. O, viața noastră rămâne un lucru într-atât de frumos, de miraculos, de dumnezeiesc, încât nu am putea-o substitui cu absolut nimic, niciodată. Să unești **toate formele** într-o **singură formă** și să o faci vie!*”²⁵

„*Arta nu este nici modernă și nici veche – este Artă. (...) Arta rămâne **o taină și o credință**. (...) Trebuie să ne degajăm*

[22] Aforismul 35, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 89.

[23] Aforismul 38, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 90.

[24] Aforismul 55, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 93.

[25] Aforismul 56, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 94.

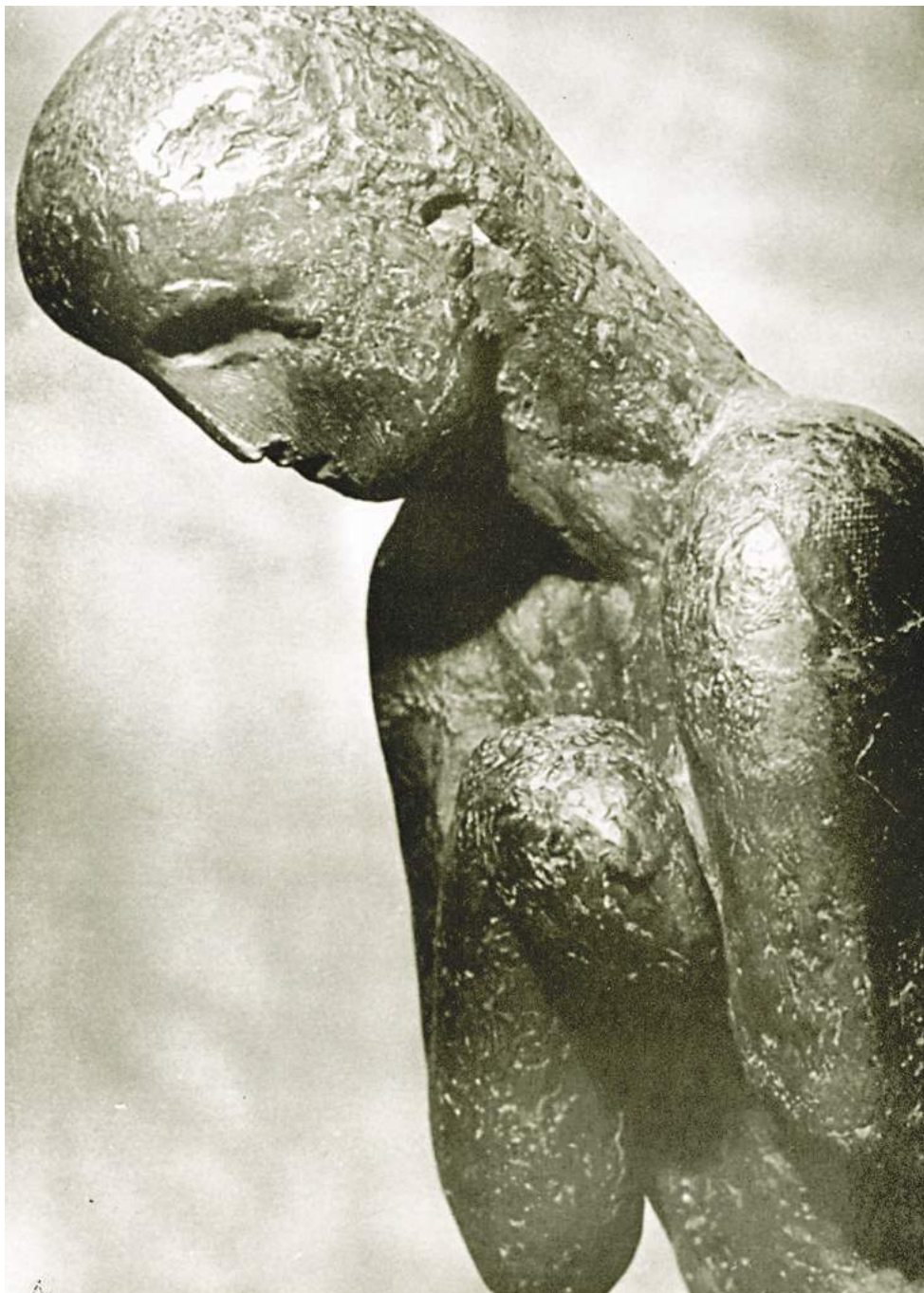
de noi înșine și de toată impertinența omenească – numai astfel izbutim să redescoperim Frumosul. (...) Aud astăzi vorbindu-se de tot felul de curente în artă. Este un soi de **babilonie universală**. Artă nu s-a dezvoltat decât în marile epoci religioase. (...) Și tot ceea ce se creează prin filosofie (înțelepciune, n.n.) devine bucurie, pace, lumină și libertate.”²⁶ Brâncuși a subliniat cu tărie legătura necesară între smerenie și artă, între evlavie și frumusețe spirituală: „Trupul omenesc este frumos numai în măsura în care oglindește **sufletul**.”²⁷ În acest înțeles, prima sa sculptură cu mare încărcătură spirituală a fost *Rugăciunea*, a cărei origine este explicată de Brâncuși însuși: „*Rugăciunea!* – o comandă obișnuită, ca oricare altă comandă. Dar era prima mea ciocnire cu responsabilitatea. Monumentul trebuia să reprezinte o femeie plângând. Însă cum era să fac, oare, o femeie goală, într-un cimitir? Am făcut, atunci, din materia ce mi se puse la dispoziție, o ... **rugăciune**.”²⁸ S-a remarcat că „pentru a putea sculpta *Rugăciunea*, monumentul funerar al lui Petre Stănescu de la cimitirul din Buzău, Brâncuși a închiriat în Paris un atelier mai spațios, la nr. 54 rue du Montparnasse. *Rugăciunea* a reprezentat o etapă decisivă în evoluția artistică a lui Brâncuși. Pe de o parte, ea exprima dorința de adevăr a sculptorului, renunțarea la frumusețea exterioară a formelor în favoarea dimensiunii lor lăuntrice – și aici intervine influența lui Rodin –, iar pe de altă parte, ea reprezintă o tendință între stilizare și generalizare, care-și va lărgi în mod considerabil orizontul artistic.”²⁹ Aceasta reprezintă noutatea artei lui Brâncuși: „Opera de artă ne dezvăluie esența surprinsă în formele concrete de existență. Ea este, așadar, o sinteză a forței universale, care exprimă ceea ce nu poate fi rostit, care reunește contrariile într-un tot armonios.

[26] Aforismul 67, cf. C. ZĂRNEȘCU, *Aforismele și textele...*, p. 96.

[27] Aforismul 29, cf. C. ZĂRNEȘCU, *Aforismele și textele...*, p. 88.

[28] Aforismul 27, cf. C. ZĂRNEȘCU, *Aforismele și textele...*, p. 87.

[29] Ionel JIANU, *Brâncuși*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p. 38.

Odată cu *Rugăciunea*, pentru prima oară regăsim această nouă manieră de a privi sculptura. Într-adevăr, *Rugăciunea* ia forma unui chip anonim, care nu păstrează trăsăturile unui model. Ea este o înfățișare concretă a unui sentiment universal: reculegerea în fața morții³⁰. Totuși, trebuie să precizăm că în *Rugăciunea* lui Brâncuși se află ceva mai mult decât „reculegere în fața morții”, deoarece rugăciunea este starea de comuniune spirituală vie a omului cu Dumnezeu, Izvorul-Vieții, dar și cu cei ce, prin moarte, „s-au mutat la Domnul” și „odihnesc în Domnul”, fiind uniți în sufletul lor nemuritor cu El prin credința mai tare decât moartea. În mod justificat a fost subliniată legătura care există între *Rugăciunea* lui Brâncuși ca sculptură și viziunea spirituală din icoanele ortodoxe înfățișând forme umane alungite și transfigurate, ca dinamică a comuniunii spirituale a omului cu Dumnezeu. Astfel, se constată că Brâncuși a sculptat, de fapt, „femeia-rugăciune, stilizată de sute de ani, mai întâi în pictura de obârșie bizantină, pe icoane”³¹. Astăzi, o replică a acestei capodopere a lui Constantin Brâncuși se află în *Palatul Consiliului Europei* de la Strasbourg, ca dar oferit de Statul român acestei instituții europene. Evident, această capodoperă este un simbol bine ales pentru a reprezenta *legătura dintre credința vie și arta creatoare ca notă majoră a identității și vocației poporului român*. Mai trebuie spus că pentru Brâncuși creșterea copacilor, zborul păsărilor, înotul peștilor, săltatul broaștei țestoase, iubirea din sărutul omului și tot elanul vieții sunt contemplate și sculptate ca *aspirație după bucurie netrecătoare și elan spre lumină cerească*.

[30] I. JIANU, *Brâncuși*, pp. 38-39.

[31] Cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 8.

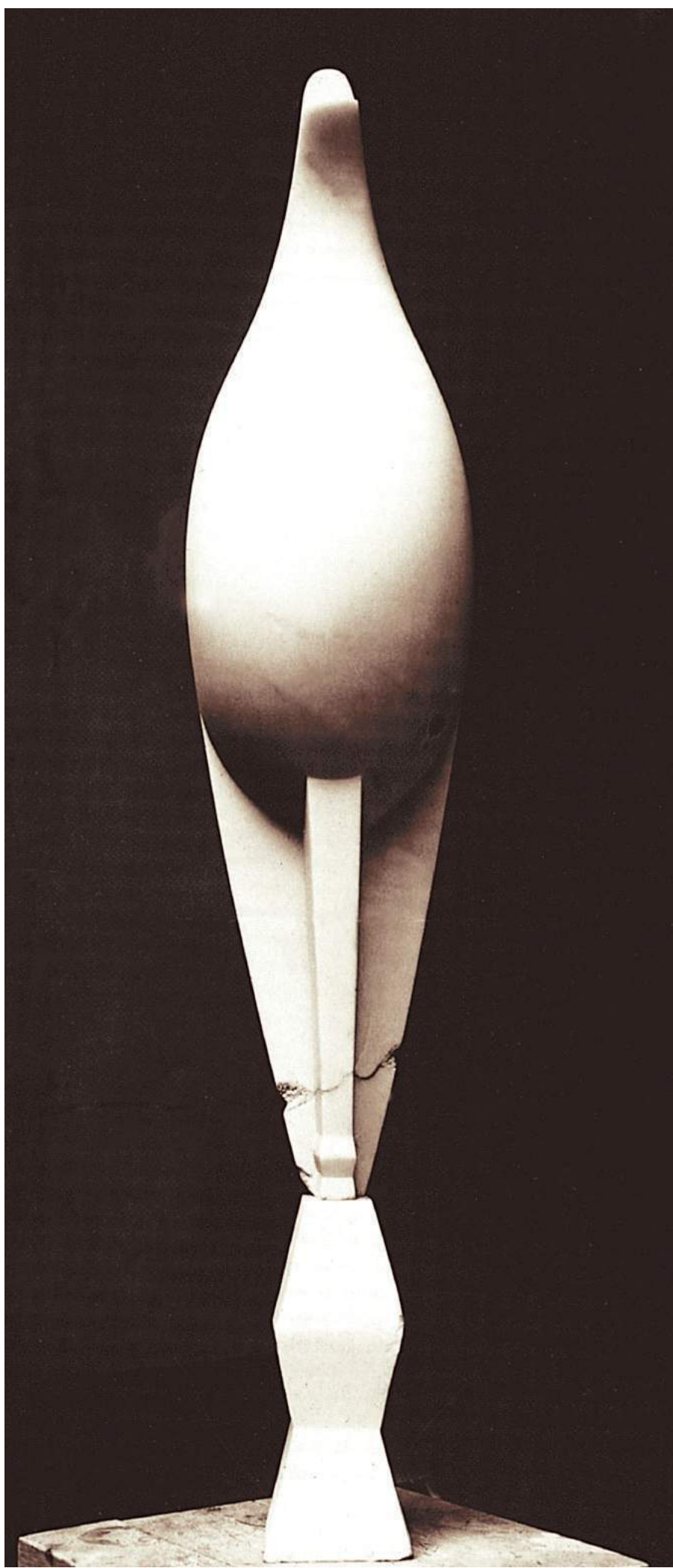
PEȘTELE (1927)

ȚESTOASA ZBURĂTOARE (1943)

MĀĻASTRA, MARMURĀ (1910)

Acest adevăr se poate vedea mai ales în *Păsările* pe care le-a sculptat Brâncuși. Ele confirmă că stilizarea în artă are ca scop un mesaj spiritual.

De pildă, *Pasărea Măiastră (Minunată)* a lui Brâncuși, ca de altfel toate *Păsările în văzduh* și *Păsările de aur*, este o pasăre fără aripi, care zboară sau se înalță pe verticală. Ea este o pasăre despre care Brâncuși însuși a spus: „*Pasărea aceasta reprezintă zborul fără mândrie, fără sfidare și fără orgoliu. Mult timp m-am luptat ca să ajung la această formă în care înălțarea să fie făcută fără mândrie, fără orgoliu*”. „*Istovesc la **Pasărea măiastră** din 1909 încoace și mi se pare, iată, că nu am desăvârșit-o încă. Eu aș vroi să reprezint **imponderabilul** într-o formă concretă.*”³²

„***Măiastra!** ... Ea se zbate aprig, ca tot ceea ce am realizat, până astăzi, să se înalțe spre ceruri.*”³³

„*Am dorit ca **Măiastra** mea să își ridice capul, fără a exprima cumva prin această mișcare mândrie, sfidare sau orgoliu. A fost una dintre cele mai dificile probleme și numai după o îndelungată străduință, eu am izbutit să redau această mișcare – integrată în avântul zborului.*”³⁴

Vedem de fapt că în toate *Păsările* sculptate de Constantin Brâncuși, dar mai ales în *Pasărea Măiastră* din marmură (1911-1912), zborul acesta nu este în primul rând efortul aripilor, ci rod al spiritului sau elanului ei interior, ca răspuns al ei la o chemare cerească tainică și fascinantă.

Brâncuși a surprins astfel taina *relației smerenie-înălțare*. *Pasărea Măiastră* arată că numai întru smerenie, întru receptivitatea căutării și a comuniunii, există o înălțare interioară adevărată. Această viziune spirituală poate avea

[32] Aforismul 96, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 105.

[33] Aforismul 99, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 106.

[34] Aforismul 104, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 104.

obârșia sa profundă în cuvintele Mântuitorului Iisus Hristos: „*Oricine se înalță pe sine va fi smerit, iar cel ce se smerește pe sine se va înălța*” (Luca 18, 14). *Pasărea Măiastră*, simbol al sufletului uman botezat sau unit cu Duhul Sfânt – Care S-a arătat ca Porumbel la Botezul Domnului în Iordan (cf. *Matei* 3, 13-17, *Marcu* 1, 9-11, *Luca* 3, 21-22, *Ioan* 1, 32-33) –, unește în chipul ei minunat deodată *smerenia și dinamismul creșterii spirituale*.

La slujba Utreniei din duminici, cântărețul bisericesc și sculptorul Constantin Brâncuși a avut prilejul să mediteze la cântarea liturgică ortodoxă: „*Prin Sfântul Duh tot sufletul viază și întru curăție se înalță*”, care conține un mesaj similar cu cel al zborului smerit din arta sa.

De altfel, toate *Păsările în văzduh și Păsările de aur* ale lui Brâncuși, mai ales cele sculptate în bronz și apoi aduse, prin șlefuire sau poleire, la strălucirea luminii, reprezintă **sufletul omului unit cu Duhul Sfânt**³⁵ în elan după nemurire, lumină și iubire veșnică. Zborul acesta fascinant al Păsărilor minunate care reprezintă și elevația sufletului în lumină eternă va fi integrat în *Coloana fără sfârșit* a lui Brâncuși, asemănătoare unui **cârd de cocori de aur călători spre patria cerească**, simbolizând astfel o comuniune eternă a sufletelor umane unite între ele prin același dor al înaintării în bucuria și lumina iubirii veșnice a lui Dumnezeu.

Din această perspectivă, se justifică observația: „*Coloana infinită* este o pasăre umanizată.”³⁶

Pe de altă parte, *Săruturile* sculptate de Brâncuși în anii 1907, 1910, 1919 și 1940 (1945?), ca **simboluri ale iubirii nupțiale**, roditoare de viață umană, se integrează și se

[35] Tălmăcind în versuri înțelesul *Păsării în văzduh* a lui C. Brâncuși (1926), poetul și filosoful Lucian Blaga scria în poezia sa „Pasăre sfântă”: „Din văzduhul boltitelor tale amiezi / ghicești în adâncuri toate misterele. / Înălță-te fără sfârșit, / Dar să nu ne descoperi niciodată ce vezi”. Cf. *Memorialul Brâncuși...*, p. 19.

[36] Mario de Micheli, citat de Dan GRIGORESCU, *Brâncuși și secolul său*, Ed. Artemis, București, 1994, p. 45.

PASĂREA DE AUR, BRONZ POLISAT (1919)

PASĂREA ÎN VÂZDUH, BRONZ POLISAT (1923)

ATELIERUL DIN PARIS (1930-1933)

transfigurează în stâlpii *Porții Sărutului*, în acei **ochi mari și cordiali ai unei iubiri eterne**, mai tari decât moartea, iubire concentrată în **nemuritorul suflet-ochi**, văzător al luminii netrecătoare din cetatea Ierusalimului ceresc, „*gătită ca o mireasă, împodobită pentru mirele ei*” (*Apocalipsa* 21, 2).

Și această perspectivă spirituală cuprinsă în misterul *Sărutului* confirmă adevărul că arta lui Brâncuși este „o sculptură a luminii”³⁷, în care „transparența devine transcendență”³⁸.

Când cineva a încercat să explice pacea și lumina care străbat întreaga operă artistică a lui Brâncuși a ajuns la următoarea concluzie: „Mulți se vor întreba unde a găsit Brâncuși seninătatea și blândețea ce trăiesc în opera sa, când viața lui a fost un zbucium neconținut în timpuri tot atât de zbuciumate? Lumina aceasta i-a venit din interior, din geniul său ce n-a fost deformat, ci înnobilit de suferința vieții.”³⁹ Cu alte cuvinte, se constată că lumina din sufletul artistului se împărtășește artei sale, când acesta „pune mult suflet” în ceea ce creează, transfigurând singurătatea în pace interioară și suferința în biruință a bucuriei.

[37] V.G. Paleolog, citat de C. ZĂRNESCU, *Aforismele lui Brâncuși*, p. 54.

[38] Carola Giedion Welcher, citată de C. ZĂRNESCU, *Aforismele lui Brâncuși*, p. 54.

[39] Dimitrie Pascotă, în vol. *Brâncuși inedit. Însemnări și corespondență românească*, ediție îngrijită de Doina Lemny și Cristian-Robert Veleşcu, Ed. Humanitas, București, 2004, p. 465.

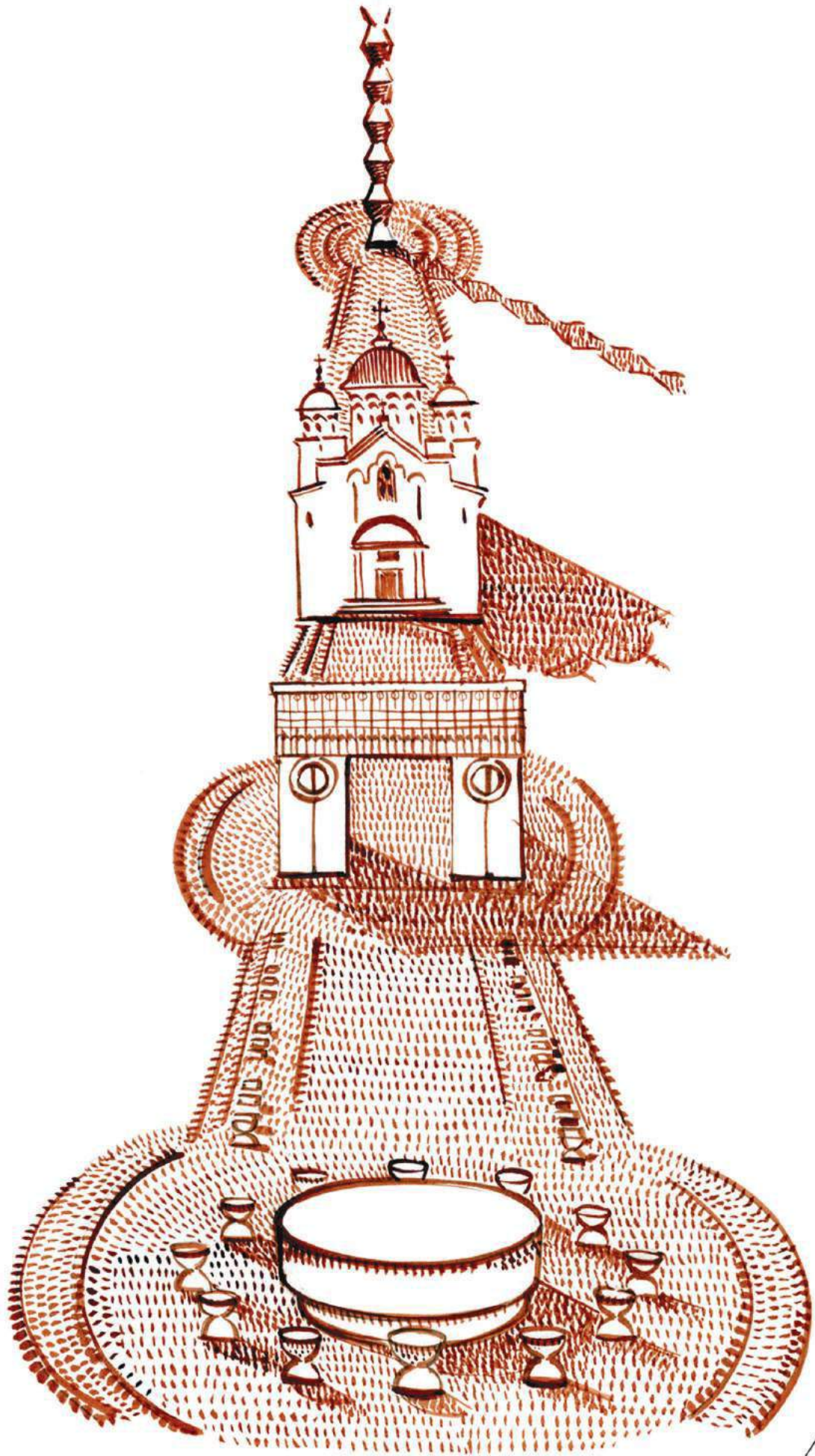
Lumini ale universului liturgic ortodox în *Masa Tăcerii, Poarta Sărutului și Coloana fără sfârșit*

Motivațiile religioase ale Ansamblului monumental de la Târgu-Jiu

Ansamblul monumental de la Târgu-Jiu este rezultatul unei comenzi, adresată lui Constantin Brâncuși de către doamna Arethie Tătărescu, președinta *Ligii Naționale a Femeilor Române din Gorj*, care dorea un **monument funerar închinat eroilor ce s-au jertfit în anul 1916**, luptând pe malul Jiului, dar și un **portal de piatră** ca poartă principală a grădinii publice din Târgu-Jiu.

La acest prim proiect, Constantin Brâncuși a mai adăugat o **masă rotundă de piatră** care a fost amplasată pe malul râului Jiu, însângerat în timpul Primului Război Mondial de jertfa eroilor gorjeni. Treptat, după mai multe modificări,

REPREZENTARE GRAFICĂ A ANSAMBLULUI MONUMENTAL DE LA TÂRGU-JIU

ansamblul s-a constituit în: *Coloana fără sfârșit*, *Poarta Sărutului* și *Masa Tăcerii*, aceasta din urmă fiind o masă în formă rotundă, căreia i s-au adăugat împrejur 12 scaune rotunde, în timp ce 30 de scaune cu tăblia pătrată au fost grupate câte trei pe *Aleea scaunelor*, numită și *Calea eroilor*, care leagă *Masa Tăcerii* de *Poarta Sărutului*⁴⁰, Calea simbolizând înaintarea eroilor jertfelnici spre Poarta împărăției cerurilor, în care se intră prin luptă jertfelnică, anevoioasă (cf. *Matei* 7, 14; 11, 12). Când a fost întrebat de ce este atât de mare distanța dintre *Masa Tăcerii* și *Poarta Sărutului*, Brâncuși a răspuns: „*Calea eroilor este întotdeauna grea și lungă*”⁴¹. Desigur, recunoștința infinită adusă eroilor jertfelnici este simbolizată de *Coloana fără sfârșit*. Se știe astăzi că piatra rămasă din executarea *Porții Sărutului* a fost folosită de Brâncuși pentru a obține două bănci, pe care le-a așezat de o parte și de alta a *Porții Sărutului*.

Așadar, Ansamblul monumental de la Târgu-Jiu ridicat în anii 1937-1938 este, în primul rând, **un memorial închinat eroilor**, în care jertfa ca dăruire de sine este transfigurată în iubire a vieții eterne, iar în al doilea rând, **o sinteză a întregii opere artistice a lui Constantin Brâncuși**, care omagiază prin ea însăși credința și arta poporului român.

Integrarea, armonioasă și bine gândită, în acest ansamblu monumental comemorativ a bisericii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, construită între anii 1927-1937, „*întru pomenirea eroilor morți pentru întregirea neamului*” în Primul Război Mondial, are o semnificație fundamentală, deoarece – așa cum afirma Petre Pandrea – *Coloana fără sfârșit* (numită inițial „*Coloana recunoștinței fără sfârșit*”) poate fi socotită „monument pentru cultul morților numai în corelație cu catedrala ortodoxă. Corelația îi împrumută accentul votiv.”⁴²

[40] Vezi B. BREZIANU, *Brâncuși în România*, p. 156.

[41] Cf. B. BREZIANU, *Brâncuși în România*, p. 158.

[42] P. PANDREA, *Brâncuși. Amintiri și exegeze*, p. 151.

„Tainele dumnezeiești pe care le-a aprins
Constantin Brâncuși, pe Jiu, la el acasă.”⁴³
Semnificații creștine ale Ansamblului
monumental de la Târgu-Jiu

În viziunea lui Brâncuși, *Masa Tăcerii* este atât *un memorial al eroilor români* care au înroșit cu sângele lor apele Jiului luptând pentru libertatea și unitatea poporului român, cât și o chemare la o *meditație asupra misterului vieții și al morții ca dăruire jertfelnică de sine pentru alții*, ca transfigurare tăcută sau apofatică a existenței pământești în odihnă și comuniune eternă cu Hristos Cel Răstignit și Înviat. În acest sens, spre sfârșitul vieții sale Brâncuși mărturisea: „*Acum, la bătrânețe, văd că, în fond, Masa Tăcerii este o altă nouă Cina cea de taină... Linia Mesei Tăcerii... vă sugerează curbura închisă a cercului, care adună, unește și apropie...*”⁴⁴.

Masa Tăcerii a fost numită astfel de Brâncuși însuși în 1938, iar în 1939 el a numit-o și „Masa flămânzilor”, poate și pentru că se gândea la *pomana* oferită săracilor ca simbol al *pomenirii* celor trecuți la cele veșnice și ca semn de *rugăciune comună*, eclesială, pentru ei. Atât dualitatea pieselor care formează *Masa Tăcerii* (o piatră mare și alta mai mică), cât și dualitatea celor 12 scaune rotunde (fiecare fiind ca „două ceaune” unite între ele și întoarse, unul spre cer, iar altul spre pământ) arată că în rugăciunea și pomana pentru cei morți sunt cinstite deodată: *sufletul din cer și trupul din mormânt*. Totuși, numele definitiv preferat a rămas *Masa Tăcerii*⁴⁵.

Ca și taina morții din universul spiritual creștin-ortodox, *Masa Tăcerii* poate avea multiple semnificații duhovnicești.

[43] Acestea sunt cuvintele unui „scriitor de expresie bilingvă, română și maghiară, Miko Erwin, care l-a vizitat pe Brâncuși, în Atelierul său din Paris, în 1955. După ce a fost trimis, oficial, să scrie numai despre minele de cărbuni de la Petroșani, el a mers, incognito (și) la Tg. Jiu, la Templele lui Brâncuși (motivând): «Voiam să aflu tainele dumnezeiești pe care le-a aprins Constantin Brâncuși, pe Jiu, la el acasă» (Miko ERWIN, *Acasă în Europa*, Ed. Dacia, 1993)”; cf. C. ZĂRNEȘCU, *Aforismele și textele...*, p. 119.

[44] Aforismul 148, cf. C. ZĂRNEȘCU, *Aforismele și textele...*, p. 121.

[45] Vezi B. BREZIANU, *Brâncuși în România*, nota 4, p. 170.

Ea poate fi *Masă a Tăcerii* ca *Masă a Durerii* pricinuite în suflet și în casă de moartea pe front a celor dragi, luptători plecați de acasă și jertfiți pe câmpul de luptă. *Masa Tăcerii*, goală, cu nimic pe ea, **reprezintă familia sau comunitatea tăcută, în stare de durere negrăită**, în care lacrimile au devenit pâine, după cum spune Psalmistul: „*Făcutu-mi-s-au lacrimile mele pâine, ziua și noaptea*” (Psalmii 41, 3). La *Masa Tăcerii*, ca simbol al durerii împărtășite în comunitate, cuvintele au fost înlocuite cu plânsul lacrimilor interiorizate care singur mai *umple golul pierderii și al absenței fizice a celor dragi*, morți de parte de casă, pe câmpul de luptă. Desigur, tăcerea mai poate simboliza aici și **neputința de a înțelege taina morții** căreia îi caută sens doar omul, fiindcă el a fost creat după chipul lui Dumnezeu *Cel veșnic viu!* Totuși, dincolo de aceste posibile semnificații spirituale, *Masa Tăcerii*, prin forma ei rotundă care „adună, unește și apropie”, reprezintă *transfigurarea morții prin refacerea comuniunii personale a celor vii cu cei morți într-un alt plan: rugăciunea celor vii pentru cei morți*. Și aceasta fiindcă pentru Brâncuși biruința spiritului asupra durerii cauzate de moarte și transfigurarea acesteia în serenitate și odihnă reprezintă *o vocație a artei autentice*⁴⁶. Astfel, *Masa Tăcerii* rămâne definitiv **un simbol al comuniunii de iubire a celor vii de pe pământ cu cei trecuți la viața cerească veșnică**. Desigur, în această perspectivă, taina morții jertfelnice a Mântuitorului Iisus Hristos, anticipată în *Cina cea de Taină*, din Sfânta și Marea Joi, și pecetluită prin *odihna Sa în mormânt*, din Sfânta și Marea Sâmbătă, l-a putut inspira pe Brâncuși să considere această Masă ca fiind o altă lucrare de artă „*Cina cea de taină*” și a o numi

[46] „*Opera de artă trebuie să exprime tocmai ceea ce nu se supune morții. Însă trebuie să o facă printr-o asemenea formă care să rămână și o mărturie asupra epocii în care trăiește artistul*” – aforismul 103, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 107.

definitiv *Masă a Tăcerii*, mai ales că el cânta în fiecare Sâmbătă dinaintea Sfințelor Paști, în timpul Sfintei Liturghii: „*Să tacă tot trupul omenesc și să stea cu frică și cutremur și nimic pământesc întru sine să nu gândească, fiindcă Împăratul împăraților și Domnul domnilor vine să Se junghie și să Se dea spre mâncare credincioșilor (...).*”⁴⁷ În acest înțeles, *Masa Tăcerii* ne cheamă tainic să pomenim în viața liturgică a comunității pe cei trecuți în lumina Domnului Iisus Hristos: „*Cu sfinții odihnește, Hristoase, sufletele adormiților robilor Tăi, unde nu este durere, nici întristare, nici suspin, ci viață fără de sfârșit!*” – De nenumărate ori a cântat Brâncuși acest condac la slujbele ortodoxe de pomenire a morților, pe când era cântăreț și paraclisier bisericesc.

Masa Tăcerii sculptată de Constantin Brâncuși este rotundă asemenea meselor din casele țăranilor, pe care le folosesc ei mai ales când mănâncă, în fața focului din vatră. Chiar în casa părintească a lui Brâncuși și în biserica din satul său de naștere se aflau aceste mese rotunde. În județul Gorj există și câteva mese rotunde ca mese de altar în biserică⁴⁸. În orice spațiu ar fi așezată, masa rotundă intensifică, prin simbolul ei de adunare și de apropiere, **starea de comuniune între persoane**. Plasată într-un parc public, apelul ei tainic vizează deodată viața comunitară și spațiul cosmic. Astfel, *Masa Tăcerii* cu cele 12 scaune din Ansamblul comemorativ de la Târgu-Jiu evocă **legătura între eternitate și istorie, între Cer și Pământ**. Această viziune se realizează simbolic-artistic prin cele două pietre circulare ale *Mesei Tăcerii*, una întoarsă spre pământ, iar alta spre cer, și prin *forma de clepsidră a celor 12 scaune*, ele simbolizând, prin capetele de sus, cele

[47] Vezi „Liturghia Sfântului Vasile cel Mare”, *Heruvicul* din Sâmbăta Mare, *Să tacă tot trupul omenesc...*, în: *Liturghier*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012, pp. 234-235.

[48] Vezi biserica de lemn din Hobîța-Birnici (1815), biserica de lemn din Hobîța Moșteni (1822) reclădită în 1910, bisericile din Cernădia, Glogov, Lupoia, Bilteni ș.a., cf. B. BREZIANU, *Brâncuși în România*, nota 6, p. 170.

SCAUN DE LA MASA TĂCERII

12 ceasuri din zi, iar prin capetele de jos, cele 12 ceasuri din noapte, ca timp de alternanță-trecere între lumină și întuneric, precum și ca **trecere de la viața jertfelnică de pe pământ la odihna-lumină din ceruri**. Iar când cele 12 scaune simbolizează pe cei 12 Apostoli ai lui Hristos, masa este, așa cum a numit-o Brâncuși, „o altă nouă *Cina de Taină*”.

Pe de altă parte, cine se reculege la *Masa Tăcerii* poate privi în ax **peste** pragul de sus al *Porții Sărutului*, **prin** crucea Bisericii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, **spre** *Coloana fără de sfârșit* sau „Coloana nemuririi”. Prin urmare, în această vedere axială și axiologică, tăcerea și odihna se prefac în *Trecere-Mutație spre Înviere și Viață veșnică*.

Cât privește monumentul numit *Poarta Sărutului*, acesta este, de asemenea, **simbol al iubirii eterne**, ca biruință asupra morții. În acest sens, *Poarta Sărutului* este un monument „pascal”, adică el reprezintă o **trecere prin moarte și dincolo de moarte**, în nemurirea simbolizată de *Coloana fără sfârșit* sau „Coloana nemuririi”.

„Această Poartă te duce dincolo” – i-a explicat Brâncuși Malvinei Hoffman în 1938, vorbind despre *Poarta Sărutului*⁴⁹.

Referindu-se tot la *Poarta Sărutului*, numită uneori și *Templul Sărutului*, Brâncuși nota: „Ce rămâne oare (din noi) în amintirea celorlalți, după moarte? ... **Numai amintirea ochilor! Și a privirilor** cu care ne-am revelat dragostea, pentru oameni și pentru lume.”⁵⁰ Evoluția de la sculptura lui Brâncuși numită *Sărutul* până la monumentul său *Poarta Sărutului* a fost explicată de el însuși astfel: „În **Sărutul** nu a fost vorba despre o copie fidelă a două modele – bărbat și femeie, care se drăgostesc, ci despre o viziune a iubirii fără de moarte, pe

[49] Cf. I. JIANU, *Brâncuși*, p. 76.

[50] Aforismul 146, cf. C. ZĂRNEȘCU, *Aforismele și textele...*, p. 120.

care eu «am văzut-o» cu ochiul minții, (...) însuși misterul acestei iubiri care va supraviețui, chiar și **dincolo** de mormânt.”⁵¹
„Coloanele **Templului sărutului** sunt rodul unor îndelungi ani de căutări. La început, am tăiat direct în piatră grupul celor două ființe înlănțuite. Iar apoi, după mai multă vreme (peste 30 de ani), m-a purtat, constant, gândul spre eternizarea unei înalte **Porți** ..., a unei **Porți** prin care se poate trece **dincolo!**”⁵²

Prin urmare, în monumentul *Poarta Sărutului* ochii celor ce se iubesc se interiorizează și se unifică într-un cerc, într-o *vedere totală*, aceea a **sufletului devenit în întregime ochi spiritual**, pentru a vedea iubirea ca lumină a vieții veșnice și lumina slavei lui Hristos, Mirele Bisericii (cf. *Apocalipsa* 21, 2 și 23). În acest sens, *Poarta Sărutului* este un *Arc de triumf* al iubirii asupra morții, al comuniunii asupra egoismului.

La început, Brâncuși a voit să realizeze doi stâlpi ai sărutului, apoi i-a unit cu un lintou în formă de sarcofag pe care apare motivul sărutului. Astfel, sărutul semnifică atât **ultima sărutare a celor plecați pe front**, cât și **ultima sărutare dată mortului în timpul slujbei ortodoxe de înmormântare**, ca semn de comuniune, prin rugăciunea de iertare și mântuire mai tare decât moartea, a celor vii pentru cei trecuți la cele veșnice. În prezent, tinerilor recent căsătoriți ghidul le spune că lintoul (pragul de sus) al *Porții Sărutului* semnifică „lada cu zestre”.

Pentru a sublinia mai mult lumina iubirii eterne, de dincolo de moarte, Brâncuși s-a folosit de **simbolismul cifrei 8, simbol al Învierii și al Vieții veșnice** în universul liturgic ortodox al Sfintelor Paști⁵³, cifră care se află o dată în cele opt perechi (4 + 4) de pe cei doi stâlpi ai *Porții*

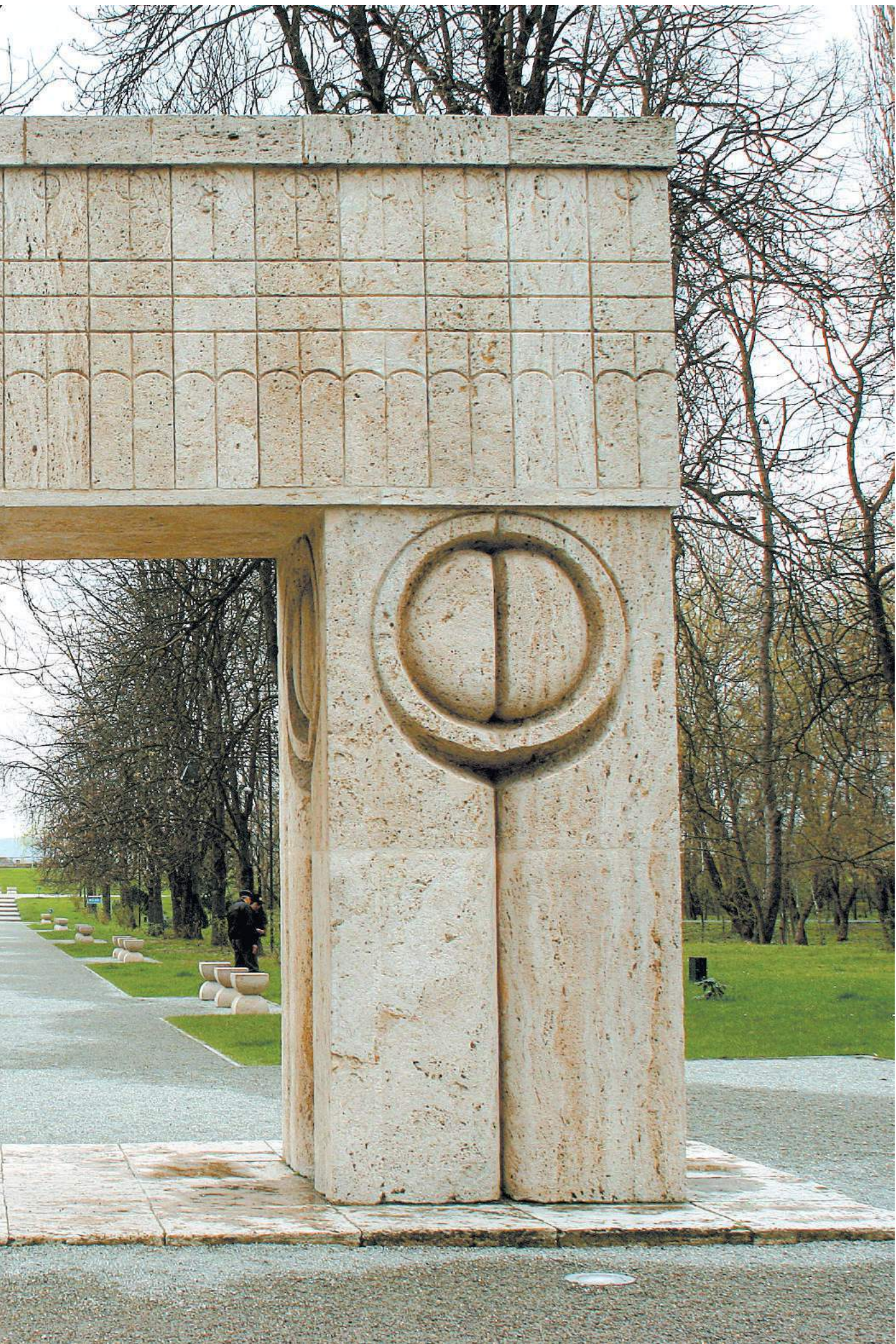
[51] Aforismul 76, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforisme și texte...*, p. 76.

[52] Aforismul 147, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforisme și texte...*, p. 120.

[53] Cf. „Sinaxar la Duminica Tomii”, în: *Penticostar*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012, p. 68.

POARTA SĂRUTULUI, PIATRĂ (1937-1938)

Sărutului, se repetă pe frontispiciul ei de **două ori**, în *taina sărutului* celor 16 (2 x 8) perechi ce se privesc în ochi și se îmbrățișează, și de **patru ori**, în *taina pașilor* (8 x 4=32) *celor ce trec* din lumea aceasta la cele veșnice; de **cinci ori** (8 x 5=40) în cele 40 de perechi și de **zece ori** în cei 80 de pași de pe întreg lintoul (4 laturi). Sărutul de pe Poarta iubirii eterne, interiorizat și unificat în comuniunea sufletelor devenite ochi-vedere a luminii și vieții veșnice, ne arată că numai prin iubire și neuitare, prin rugăciune și pomenire, *vedem spiritual pe cei nevăzuți, dar iubiți ai noștri*. Despre symbolismul artistic din *Poarta Sărutului* unii au afirmat că el ar avea ceva asemănător cu mesajul poetic din *Miorița*, și anume **transformarea morții în nuntă**, mai ales că mulți dintre eroii care s-au jertfit pentru patrie pe câmpul de luptă erau viitori miri, urmând să se cunune, iar alții erau deja cununați. Deci, această transfigurare a morții în nuntă, simbolizată în hora-comuniune de pe frontonul porții, s-ar putea numi *tragicul senin*, exprimat în balada *Miorița* în mod metaforic astfel: „*Și la nunta mea / A căzut o stea*”⁵⁴. Oricum, dincolo de această posibilă interpretare, pentru Brâncuși „*familia este și trebuie să rămână sacră*”⁵⁵. Iar „*datoria soților este comuniunea la bine și la rău, precum și fidelitatea legământului nupțial, chiar și până dincolo de moarte. Dorm în același pat și în același cimitir*”⁵⁶.

Această înțelegere a lui Brâncuși privind iubirea conjugală și sfințenia familiei vine în primul rând din slujba ortodoxă a Cununii, în care iubirea dintre mire și mireasă are drept icoană și coroană spirituală iubirea eternă dintre Hristos și Biserică (cf. *Efesenii* 5, 25).

[54] Vezi C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, pp. 151 și 181-183.

[55] Aforismul 222, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 142.

[56] Aforismul 220, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 142.

Al treilea monument și cel mai mareț din Ansamblul monumental de la Târgu-Jiu, *Coloana fără sfârșit*, este, de asemenea, **un simbol al biruinței iubirii eterne asupra morții**, precum și **simbol al înălțării omului în lumină veșnică**.

„Asemănată cu o capelă de rugăciune, cu un arbore ceresc, cu un stâlp funerar, cu zborul unui stol de păsări...”⁵⁷, *Coloana fără sfârșit* este ceea ce, de fapt, s-a cerut de către cei ce au comandat monumentul: *un memorial al eroilor*,

o pomenire a lor cu recunoștință, din neam în neam, **o imensă lumânare de Înviere care leagă Pământul cu Cerul!**

Aceste semnificații sunt sugerate mai ales de cele 16 *elemente romboedre* sau octoedre aurii ale *Coloanei fără sfârșit*, pentru că „asigură comuniunea cu cerul și sprijină ascensiunea soldaților care s-au sacrificat pentru apărarea patriei lor”⁵⁸.

Cifra 8, ca simbol al Învierii și al Vieții veșnice, al Infinitului existenței, revine și în *Coloana fără sfârșit*, dar sub altă formă decât în *Poarta Sărutului*. Și anume, **cele de două ori câte 8, adică cele 16 octoedre ale Coloanei simbolizează împreună nemurirea sufletului și învierea trupului**, componente esențiale ale înălțării omului din slavă în slavă în viața eternă, prin darul Sfântului Duh Cel de

[57] Cf. I. JIANU, *Brâncuși*, p. 77.

[58] I. JIANU, *Brâncuși*, p. 78.

BISERICA „SFINȚII APOSTOLI PETRU ȘI PAVEL” DIN TÂRGU-JIU

COLOANA FĂRĂ SFĂRȘIT, FONTĂ METALIZATĂ CU ALAMĂ (1937-1938)

viață făcător, după cum ne învață Sf. Apostol Pavel când zice: „Domnul este Duh, și unde este Duhul Domnului, acolo este libertate. Iar noi toți, privind ca în oglindă, cu fața descoperită, slava lui Dumnezeu, *ne prefacem în același chip din slavă în slavă*, ca de la Duhul Domnului” (2 Corinteni 3, 17-18).

Despre semnificația spirituală a *Coloanei fără sfârșit* Brâncuși spunea: „**Coloana fără sfârșit!**... *Un cântec etern, purtându-ne spre înfinire, dincolo de orice fel de durere și dincolo de orice fel de bucurii aparente!... Columna recunoștinței fără de sfârșit va tot urca! Se va înălța încontinuu! O, se va înălța într-atât de sus, încât nu o să o mai puteți zări! Abia acolo, ajunsă sus, în ceruri, – o să ajungeți să o vedeți, din nou!*”⁵⁹ Înțelegem, așadar, că pentru Brâncuși *Coloana fără sfârșit* tinde spre odihna sau împlinirea cerească a omului: „unde nu este durere, nici întristare, nici suspin, ci **viață fără de sfârșit**”, cum se spune într-o cântare din slujba liturgică ortodoxă de pomenire a morților, pe care el a cântat-o de multe ori când era cântăreț bisericesc.

Monumentul comemorativ *Coloana fără sfârșit*, care începe cu jumătate de octaedru *ieșind din pământ, ca arbore al vieții umane*, și se finalizează cu o altă jumătate de octaedru *intrând în cer, ca ofrandă pascală* sau dăruire de sine a omului, a fost în mod voit amplasat de Brâncuși **nu în fața bisericii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, ci dincolo de ea**, tocmai pentru că **numai prin Biserică** omul credincios dobândește mântuirea și viața veșnică în Hristos, Biserica fiind „antimera Împărăției cerurilor” (Sf. Nicolae Cabasila) și „Laboratorul Învierii” (Sf. Maxim Mărturisitorul), motivul pentru care Biserica Ortodoxă a binecuvântat ca **ziua de pomenire**

[59] Aforismul 140, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 118.

solemnă a eroilor români să se facă în ziua sărbătorii *Înălțării Domnului Hristos la ceruri*, voind să pună în lumină taina legăturii dintre Jertfă și Înălțare. De altfel, Brâncuși spune că ideea de jertfă smerită și de efort în trepte este prezentă chiar în această *Coloană fără sfârșit*: „De ce am conceput (**Coloana nesfârșirii**) în romburi? (...) Pentru că nu poți merge **în sus**, lin, liniștit, ci suind pe trepte, pe care le desăvârșim prin munca și energia noastră. Aceste trepte prezintă urcușuri și scoborâșuri! Și nu isprăvim niciodată!”⁶⁰

[60] Brâncuși: în amintirile lui N. Hasnas, în: *Ramuri*, nr. 2, 1976, p. 9; Cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 42.

ATELIERUL DIN PARIS (1930-1933)

Arta adevărată – transfigurare a vieții și bucurie a sufletului

161 | Cf. I. JIANU, *Brâncuși*, p. 78, unde autorul remarcă, de pildă: „În ansamblul monumental de la Târgu-Jiu sentimentul cosmic al lui Brâncuși se manifestă prin reunirea a patru elemente fundamentale ale lumii: apa – râul Jiu, punct de plecare al cortegiului eroilor; pământul – aleile parcului și Calea eroilor; focul – flacăra dragostei care învinge moartea în Poarta Sărutului; aerul – Coloana fără sfârșit, care urcă spre cer. Aceste patru elemente ne conduc la ideea de ciclu, de metamorfoză cosmică, ce stau la baza înțelepciunii ancestrale exprimată în opera lui Brâncuși.”

După ce am văzut luminile majore care străbat gândirea și arta lui Brâncuși, sunt necesare câteva considerații finale.

Mai întâi, trebuie să spunem că opera lui Brâncuși are multiple semnificații filosofice și artistice⁶¹, dar legătura dintre artă și credință este o constantă în toată opera sa, mai ales în celebra sa capodoperă de la Târgu-Jiu, și anume Ansamblul comemorativ al eroilor, care **simbolizează**, într-o concentrație triptică: **taina iubirii jertfelnice, a bucuriei pascale și a luminii eterne**. În interiorul universului liturgic ortodox al transfigurării și al tainei legăturii dintre Cruce și Înviere, sau dintre jertfă și bucurie, Brâncuși a exprimat în cel mai amplu și impresionant ansamblu monumental al său, pe care l-a închinat **pomenirii morților eroi**, cea mai adâncă viziune privind **taina vieții ca dor și elan de libertate și lumină, de nemărginire și nemurire**.

Constantin Brâncuși a fost și a rămas, fără îndoială, un artist creștin-ortodox român, nu doar botezat în Biserică, ci și un credincios trăitor în interiorul vieții Bisericii.

COCOŞUL, BRONZ POLISAT (1935)

Însă credința și viața spirituală ale artistului Constantin Brâncuși nu sunt susținute de o teologie intelectuală sistematică, academică, ci de o *teologie implicită, cultică sau liturgică, de expresie iconografică și iconică*, ce suscită în credincios nu atât o reflecție intelectuală asupra existenței, cât o *vedere spirituală creștină* asupra vieții.

Această viziune creștină, profundă și înțeleaptă, inspirată de cultul liturgic ortodox este prezentă, ca motivație existențială și inspirație artistică, în opera sculptorului Constantin Brâncuși, cântăreț bisericesc și paraclisier. Din acest motiv, atât în arta lui Brâncuși, cât și în reflecția sa filosofică din aforisme, luminile credinței creștine ortodoxe nu sunt exprimate sistematic, ci spontan, iar coerența sau unificarea lor interioară nu este rezultatul unui raționament discursiv elaborat, ci *rodul unei inspirații intuitive concentrate*. În acest sens, credinciosul sculptor Brâncuși nu se exprimă în studii elaborate, ci în *maxime și aforisme*, după modelul proverbelor populare, pe care le îndrăgea și citea mult, sau al sentințelor din scrierile călugărilor sihaștri.

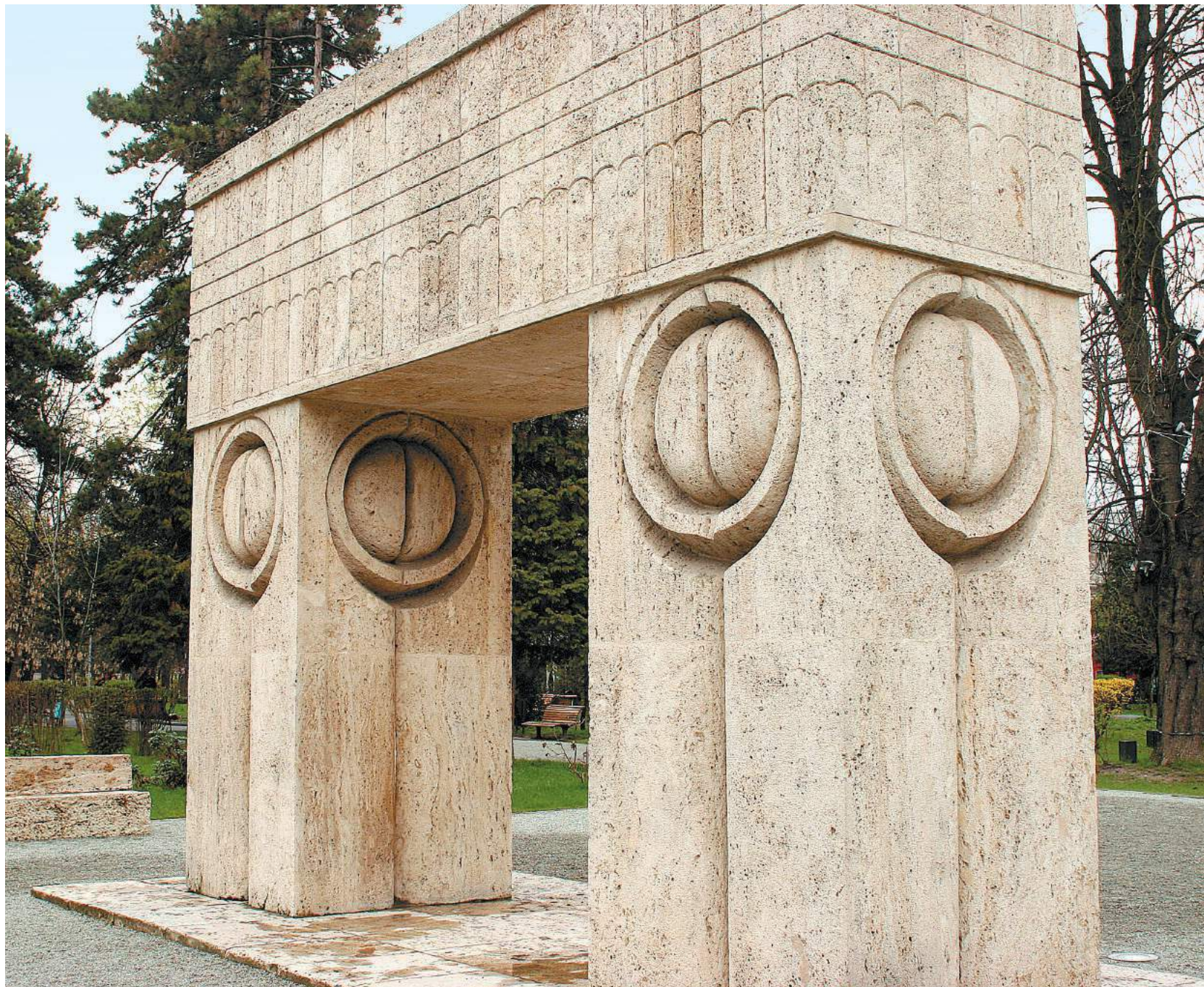
De asemenea, trebuie precizat că universul teologic și spiritual de inspirație liturgică al lui Constantin Brâncuși, care a luminat și format viața sa spirituală și a inspirat opera sa artistică, era *centrat și conturat pe Liturghia euharistică duminicală și pe marile sărbători din viața Bisericii*: Nașterea, Botezul, Răstignirea, Învierea, Înălțarea și Schimbarea la Față ale Domnului nostru Iisus Hristos, precum și pe trei mari momente sfinte și solemne din viața creștinului: *Botezul, Cununia și Înarmorântarea*. Cântările liturgice ale acestor momente și evenimente sfinte conțin o teologie mistică adâncă, exprimată

într-o imnografie solemnă pe care cântărețul bisericesc Constantin Brâncuși le-a interpretat cu măiestrie artistică și le-a sedimentat spiritual cu înțelepciune în sufletul său, ca apoi lumina lor să se reverse spontan sau firesc în arta lui. Astfel, *multe dintre operele lui Brâncuși poartă în ele lumina din lumina interioară a icoanelor, a cântărilor și a rugăciunilor liturgice ortodoxe, ele chemându-ne, ca și Liturghia ortodoxă, la pace și bucurie în prezența și binecuvântarea lui Dumnezeu.*

Faptul că opera artistică de o viață a lui Brâncuși **se concentrează sistematic și se împlinește spiritual** în Ansamblul comemorativ de la Târgu-Jiu, adică într-un Memorial dedicat morții eroilor din Primul Război Mondial, nu este o simplă întâmplare, deoarece până astăzi pentru cei mai mulți creștini ortodocși din Oltenia cultul morților sau Pomana și Parastasul sunt adesea mai familiare sau mai imperative decât Utrenia sau Liturghia de Duminică. Uneori ai impresia că nimic spiritual nu este mai viu în Oltenia decât cultul morților! Totuși, meritul sculptorului Constantin Brâncuși constă în faptul că a folosit, cu o extraordinară inspirație artistică și înțelepciune creștină, un **memorial al morții jertfelnice pământești** ca motiv de meditație asupra **misterului vieții și iubirii cerești de dincolo de moarte**, exprimând, într-o formă artistică cu totul **nouă**, o tradiție liturgică și culturală românească **foarte veche**. Desigur, pe lângă puternica sa spiritualitate nativă pe care a cultivat-o permanent, studiile sale de artă în România și în Franța, multiplele sale lecturi din opere consacrate filosofiei antice, artei și culturii diferitelor popoare l-au ajutat, într-o anumită măsură, pe Brâncuși

POARTA SĂRUTULUI, PIATRĂ (1937-1938)

să compare critic tradiția cu nouitatea, să rețină selectiv și să creeze liber și înțelept, să trăiască în Occident, la Paris, ca un țăran român credincios, și în același timp să creeze ca un artist universal acasă la el, în Oltenia, la Târgu-Jiu.

În mod deosebit, legătura interioară dintre universul liturgic-spiritual ortodox și opera artistică a lui Constantin Brâncuși se reflectă în **însăși înțelegerea sa profundă privind esența și vocația artei**, și anume: „*Arta este altceva decât «redarea» vieții, este transfigurarea ei.*”⁶²

Trebuie precizat că noțiunea de transfigurare ca finalitate ultimă a omului și a întregului univers este esențială și pentru spiritualitatea Bisericii Ortodoxe, mai ales pentru arta ei sacră sau iconografia, care urmează reguli stricte întrucât ea exprimă *transcendența existenței religioase*.

Transfigurarea nu este, însă, numai o transpunere a realității văzute pe un plan superior al existenței, ci și o mutație a celor văzute spre interioritatea esențială a realității, spre „formele-cheie” ale ei, cum le numea Brâncuși, care în teologia ortodoxă ar avea corespondent în „rațiunile divine” ale lucrurilor create, ele fiind luminate de energiile divine necreate, de harul lui Dumnezeu-Creatorul. Cu alte cuvinte, *transfigurarea este atât vederea prezenței luminii Creatorului în interiorul creaturilor, cât și vederea universului creat ca fiind străbătut și înveșmântat în lumina necreată sau slava eternă a Creatorului*, revelată Sfinților Apostoli în momentul Schimbării la Față a Mântuitorului Iisus Hristos pe Muntele Taborului⁶³. Troparul Sărbătorii *Schimbării la Față a Domnului*, pe care cu siguranță l-a cântat în fiecare an cântărețul bisericesc Brâncuși, se referă

162| Aforismul 74, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 98.

163| Vezi textele Noului Testament: *Matei* 17, 1-5; *Marcu* 9, 2-13; *Luca* 9, 28-35; *2 Petru* 1, 16-18.

tocmai la această lumină-slavă eternă: „*Schimbătu-Te-ai la Față în munte, Hristoase, Dumnezeule, arătând ucenicilor Tăi slava Ta, pe cât li se putea. Strălucească și nouă, păcătoșilor, lumina Ta cea pururea fitoare; pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu, Dătătorule de lumină, slavă Ție!*” Taina aceasta a transfigurării a devenit de mult timp baza înțelegerii teologice a întregii iconografii ortodoxe autentice, și implicit a artei de inspirație liturgică ortodoxă. Trăind firesc în interiorul acestui univers spiritual, artistul Constantin Brâncuși, unind credința cu arta, avea dorința să exprime în majoritatea operelor sale lumina interioară a creației sau lumina „esențelor” din persoane și obiecte, ca pe o taină a transfigurării și ca pe o chemare la comuniune a oamenilor cu Dumnezeu-Creatorul în lumina Sa „pururea fitoare”, dăruitoare de libertate, de pace și de bucurie eternă.

Prin punerea în lumină a „fluidității spirituale” din materie⁶⁴, Constantin Brâncuși „trezește spiritul”⁶⁵, pentru a vedea spiritual că întreaga existență este dar al lui Dumnezeu către oameni, o permanentă convorbire și cooperare a Lui cu lumea. În acest sens, Brâncuși constată: „*Dumnezeirea este pretutindeni; iar când uiți cu desăvârșire de tine însuți, și când te simți umil, și când te dăruiești, Divinitatea rămâne în opera ta...*”⁶⁶. Pe de altă parte, Brâncuși constată, ca și Părinții *Filocaliei*, că lumina adevăratei vieți se obține prin luptă interioară cu patimile egoiste.

„*Omul își face o lume a lui, pricinuind bucurie celorlalți, prin Artă, însă numai când ajunge la adevărata lumină. Pentru asta trebuie să îl gonești pe imbecilul din tine.*”

[64] „Tăind piatra și lemnul cu mâinile unui țăran din Gorj, el a impus materiei fluiditatea spiritului (...) el a mers direct la esențe, la expresivitatea formelor primordiale, la sâmburii vieții și ai cosmosului.” (cf. Geo BOGZA, *Memorialul Brâncuși. Pași pe nisipul eternității sau cazna legământului cu demiurgul*, ediție îngrijită de Ilarie Hinoveanu, Ed. Literatorul, Craiova, 2001, p. 40.)

[65] „Brâncuși nu este numai un artist. El transcende sculptura, care devine numai mijloc în vederea unei realizări mai înalte. (...) El este un mare trezitor la realitate, realitatea «adevărată», cea care se găsește în spatele aparențelor și pe care noi suntem condamnați să o deslușim de-a pururi imperfect.” – Al. BUTCAN, *Brâncuși. O biografie*, p. 565.

[66] Aforismul 95, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 105.

PASĂREA ÎN VĂZDUH, BRONZ (1928)

BRĂNCUȘI ÎN ATELIERUL SĂU (1927)

Egocentrismul sufocant îi dezorientează pe unii oameni și îi scoate din viața lor luminoasă – pentru a-i conduce în întuneric și chiar în sinucidere.”⁶⁷

Materia sculptată de Brâncuși cheamă pe cel ce o contemplă la trăire spirituală profundă, mai precis **îl invită să devină sculptorul sau artistul propriei sale vieți**, descoperind și cultivând vocația sa personală ca împlinire a unei aspirații tainice: „*Ar trebui ca fiecare să fim artistul nostru, artist pentru noi, nu pentru alții. În fiecare om zac energii nebănuite, asemenea diamantelor ascunse în pământ. Fiecare își are însă diamantul său. Artistul prelucrează acest diamant brut, îl frotează și îl taie în zeci de fațete, după **forma** pe care a întrevăzut-o în măruntaie – și după visul său interior. (...) Drumul înainte ne este necunoscut, însă noi, oricum, mergem pe el, împinși de o nevoie inerentă lucrurilor.”⁶⁸*

Ecoul al pildei înmulțirii talanților din Evangheliile⁶⁹, dar și rod al experienței personale, aceste cuvinte ale înțeleptului Brâncuși concentrează în ele mesajul cel mai constant și consistent al întregii sale opere, care se prezintă ca fiind deodată profund spirituală și profund umană, după cum constată unul dintre numeroșii străini care-l prețuiau foarte mult: „*Ceva profund uman sălășluiește în operele sale. E ca și cum un înțelept ar sta de vorbă cu eternitatea.*”⁷⁰

Acum, la trecerea a peste 50 de ani de la mutarea la cele veșnice a marelui artist creștin ortodox Constantin Brâncuși, ne rugăm Domnului Hristos, Cel ce este „Lumina lumii”,

[67] Aforismul 60, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 94.

[68] Aforismul 74, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 98.

[69] Vezi Noul Testament, *Matei* 25, 14-30.

[70] Franz Roth, citat de I. JIANU, *Brâncuși*, p. 26.

DETALIU DIN POARTA SĂRUTULUI, PIATRĂ (1937-1938)

„Calea, Adevărul și Viața”, să odihnească cu dreptii, în lumina și bucuria Împărăției cerurilor, sufletul slujitorului Său cel ce a înmulțit talanții primiți de la „Bunul Dumnezeu” și a dăruit prin arta sa multor oameni lumină și bucurie, pentru a trăi mai intens și mai înțelept marele dar și miracol al vieții pe pământ și în ceruri.

Și pentru că sculptorul Constantin Brâncuși trăiește pururea prin ceea ce a fost, a gândit, a spus și a creat, îi cerem tot lui să ne spună un cuvânt înțelept despre minunea vieții și vocația artei: „*Ce miracol este să trăiești! (...) Oamenii nu își mai dau seama de aceste bucurii, pentru că nu iubesc îndestul viața – și rosturile ei mari! (...) Ceea ce m-a susținut, întotdeauna, în viață – și am cunoscut multe piedici și multe suferințe – a fost aceea **bucurie de a trăi!** (...) Sentimentul de plenitudine și de bucurie, ce îl întregesc pe om! (...) Puțini înțeleg cu adevărat ce minune înseamnă Viața! E o minune că suntem purtați – pe un glob imens, care se învârteste de veacuri, prin haos! (...) Existența noastră însăși este plină de minuni: copacii, florile și frunzele, **Cumințenia pământului!**”⁷¹*

„*Săpând neconținut fântâni interioare, eu am dat de izvorul tinereții fără de bătrânețe. Așa este arta: tinerețe fără de bătrânețe și viață fără de moarte.*”⁷²

[71] Aforismul 45, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 91.

[72] Aforismul 61, cf. C. ZĂRNESCU, *Aforismele și textele...*, p. 95.

Cronologie*

1876

Constantin Brâncuși s-a născut la 19 februarie 1876, în satul Hobița, comuna Peștișani, ținutul Oltenia, România, într-o familie de țărani săraci.

1887

Părăsește casa părintească, fără să-și termine școala primară, și se angajează la o boiangerie din Târgu-Jiu, dar este readus la Hobița de către mama sa.

1889

Plecă din nou din sat și se angajează slujitor la birtul fraților Spirtaru din Craiova, unde lucrează 18 ore pe zi.

1893

Schimbă patronul și muncește la bodega lui Ion Zamfirescu, din centrul orașului Craiova.

1894

Construiește o vioară în urma unui pariu. Un industriaș bogat îl ia sub protecția sa și îl înscrie la Școala de Arte și Meserii din Craiova.

1897

Face o călătorie pe Dunăre, până la Viena, unde, pe timpul vacanței, lucrează la o tâmplărie.

* Cf. Ionel JIANU, *Brâncuși*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001, pp. 82-85;
www.arhitectura-1906.ro;
www.observatorcultural.ro;
www.icr.ro; www.acad.ro;
www.centrepompidou.fr;
www.ziarullumina.ro.

1898

Este admis la Școala de Arte Frumoase din București. Participă pentru prima oară la o expoziție colectivă cu *Bustul lui G. Chițu*.

1902

Obține diploma Școlii de Arte Frumoase din București.

1903

Își satisface stagiul militar. *Ecorșeul*, achiziționat de Ministerul Instrucției Publice pentru a servi orelor de anatomie. Execută *Bustul generalului dr. Carol Davila*. Pleacă la München, pentru a-și continua studiile.

1904

Pleacă din München și, pentru a ajunge la Paris, face o călătorie pe jos, străbătând Bavaria și Elveția până la Langres, de unde ia trenul înspre Paris. Se angajează la un restaurant de lângă Place Clichy. Locuiește într-o mansardă din imobilul din Place de la Bourse nr. 10.

1905

Este admis la Ecole Nationale des Beaux-Arts din Paris și se înscrie la atelierul lui Antonin Mercié. Se angajează paracliser la biserica română din rue Jean-de-Beauvais. Execută portretul proprietarului restaurantului unde lucrează, precum și numeroase versiuni la *Cap de copil*.

1906

Din cauza limitei de vârstă, părăsește atelierul lui Mercié. Refuză să lucreze ca ucenic al lui Rodin, declarând: „Nimic nu se înalță la umbra măreților arbori”.

1907

Obține o primă comandă importantă pentru un monument funerar la Buzău, care-i asigură un venit de 500 franci pe lună, permițându-i să închirieze un atelier la numărul 54 rue du

Montparnasse, unde intră în legătură cu artiștii de avangardă parizieni. Participă la cel de-al XVII-lea Salon de la Société Nationale des Beaux-Arts, cu patru sculpturi; la Salonul de Toamnă participă cu o sculptură și la expoziția Tinerimea Artistică de la București, cu două sculpturi. Pinacoteca din București achiziționează sculptura *Cap de copil*. Îi face o vizită lui Rodin în vila sa de la Meudon. Prima versiune a *Sărutului*, ce reprezintă un punct de cotitură în evoluția artistică a lui Brâncuși.

1908

Participă la cel de-al XVIII-lea Salon de la Société Nationale des Beaux-Arts și la expoziția Tinerimea Artistică de la București. Atelierul său este frecventat de Modigliani, Rousseau Vameșul, W. Lehmbruck, Guillaume Apollinaire, Fernand Leger, Max Jacob, Marcel Duchamp.

1909

Participă la Salonul de Toamnă, la expoziția Tinerimea Artistică și la Salonul Oficial de la București, unde obține al doilea premiu pentru sculptură. Călătorește în Italia cu Modigliani și la București, unde Ministerul Instrucției Publice îi achiziționează *Bustul lui Nicolae Dărăscu* și colecționarul A. Simu – *Somnul* în marmură.

1910

Participă la expozițiile de primăvară și de toamnă de la Tinerimea Artistică din București, unde prezintă *Cumințenia pământului* și *Sărutul*. La Salon des Artistes Indépendants de Paris prezintă sculptura *Rugăciunea*. Execută monumentul funerar al Taniei Rașevskaia (*Sărutul* din Cimitirul Montparnasse), precum și prima versiune la *Măiastra*.

1912

Participă la Salon des Artistes Indépendants de Paris (trei sculpturi) și la Salonul Oficial de la București, unde obține primul premiu de sculptură.

1913

Participă la Salon des Artistes Indépendants de Paris (trei sculpturi), la expoziția Tinerimea Artistică din București, la Allied Artists Exhibition din Londra și la Armory Show din New York, Chicago și Boston, precum și la o expoziție internațională la Glassplast din München. Colecționarii americani devin interesați de operele sale.

1914

Prima expoziție personală a lui Brâncuși de la Photo Secession Gallery din New York, unde prezintă șapte sculpturi, printre care *Măiastra*, *Muza adormită*, *Domnișoara Pogany* și prima sa sculptură în lemn, *Fiul risipitor*. Participă la expoziția Tinerimea Artistică din București cu șase sculpturi, precum și la o expoziție colectivă de la Praga. Face o nouă călătorie la București.

1916

Prima versiune la *Prințesa X*. Realizează *Vrăjitoarea*. Închiriază un atelier în Impasse Ronsin. Prima versiune la *Coloana sărutului*.

1917

Participă la expoziția Society of Independent Artists din New York.

1918

Se retrage la țară, cade de pe o scară, își rupe piciorul, și-l pune în ghips de unul singur, refuză asistența unui medic. Prima versiune la *Coloana fără sfârșit*.

1920

Participă la Salon des Artistes Indépendants de Paris cu *Prințesa X*. Poliția scoate din sala de expoziții această sculptură, sub pretextul că aduce atingere moralei publice. A doua zi, Blaise Cendrars și Fernand Leger o pun la loc, protestând împotriva acestui abuz. Dezamăgit, declară că nu va mai expune la Paris. Pleacă la București, unde participă la expoziția asociației Arta Română, ce reunea tinerii dizidenți de la Tinerimea

Artistică. Participă la New York la expoziția societății Anonyme Museum of Modern Art.

1921

În *Little Review* din New York apare un important studiu despre opera lui Brâncuși, aparținând lui Ezra Pound, având douăzeci și patru de ilustrații. Face o călătorie la Corse cu Raymond Radiguet, apoi în România, trecând prin Italia, Grecia și Turcia.

1922

Participă la expozițiile Contemporary French Art de la New York și The Arthur Jerome Eddy Collection din Chicago. Semnează manifestul împotriva lui André Breton, luând apărarea lui Tristan Tzara. Călătorește în România, însoțit de prietena lui, Eillen Lane. Coloniștii anglo-americi de la Paris îi frecventează atelierul din Impasse Ronsin, în care artistul îi întâmpină cu mâncare românească.

1924

Revista *Contimporanul* din București îi consacră un număr special. Participă la expoziția internațională organizată la București de revista *Contimporanul*. Kokoschka îi face portretul. Participă la Pavilionul român de la Bienala de la Veneția. Îl întâlnește pe James Joyce, căruia îi face mai multe portrete. Moare John Quinn, a cărui colecție cuprinde 31 de opere ale lui Brâncuși.

1925

În revista *This Quarter* apar mai multe aforisme ale lui Brâncuși, precum și 46 de reproduceri după lucrările sale. Participă la Exhibition of National Arts din Londra și la expoziția Art d'Aujourd'hui de la Paris. Călătorește la Londra.

1926

Face o călătorie în luna ianuarie la New York, pentru a lua parte la vernisajul celei de a doua expoziții personale de la

Galerie Wildenstein. Îl întâlnește pe Iosif Brummer, care îi propune să organizeze în galeria sa o expoziție retrospectivă. În luna noiembrie, Brâncuși revine la New York pentru vernisajul celei de a treia expoziții personale de la Brummer Gallery. Prefața catalogului este semnată de Paul Morand. Expune 37 de sculpturi, 5 socluri, un tablou și 27 de desene. Catalogul conține 33 de reproduceri, precum și mărturisiri ale numeroaselor personalități din lumea artistică. Participă la o expoziție colectivă la Brooklyn Museum, la Salon des Tuileries, la Salon des Artistes Indépendants de Paris și la Salon d'Art Contemporain d'Anvers.

1927

Vameșii americani refuză să-l scutească de taxă pentru sculptura *Pasărea în văzduh*, adusă în Statele Unite de către Edward Steichen. Brâncuși dă în judecată Oficiul Vămilelor. Procesul s-a bucurat de un mare răsunset în presă, căci se punea pentru prima oară problema dacă o sculptură non-figurativă poate fi considerată operă de artă. Majoritatea martorilor – critici de artă, sculptori, directori de muzee – sunt de partea lui Brâncuși, care în final va avea câștig de cauză. Participă la Salon des Tuileries și la prima expoziție colectivă anuală de la Galerie Bernheim din Paris. Expoziția de la Brummer Gallery este prezentată la Arts Club din Chicago.

1928

Participă la expozițiile Arta Română și Tinerimea Artistică din București, la Salon des Tuileries, la expoziția Art Français Contemporain de la Moscova și cea de la Philadelphia.

1929

Participă la expozițiile Abstrakte und Surrealistische Malerei und Plastik de la Zürich, la Salon de Tuileries, la expoziția internațională de sculptură de la galeria Bernheim și la Salonul Alb și Negru din București.

1930

Participă la expozițiile L'Art Roumain Moderne de la Bruxelles, Amsterdam și Haga și la Contemporary French Drawings de la Philadelphia. Călătorește la București.

1933

A doua mare expoziție a operelor lui Brâncuși de la Brummer Gallery din New York, însumând 57 de sculpturi și un studiu de frescă. Prefața catalogului este scrisă de Roger Vitrac. Călătorește la New York. Participă la expozițiile Pro-Arte de la Sao Paulo, Brazilia, A Century of Progress de la Art Institute din Chicago, la Salon de Tuileries de la Paris. Maharajahul Yeshvant Holcar de Indor achiziționează *Pasărea în văzduh* în bronz polisat, în marmură neagră și în marmură albă și îl roagă să conceapă un proiect pentru *Templul contemplării și al dezrobirii*, care avea să fie mausoleul soției sale, Sanyogibatai.

1935

Liga Națională a Femeilor din județul Gorj, sub președinția Aristei Tătărăscu, soția președintelui Consiliului de Miniștri de la acea vreme, îi cere lui Brâncuși să conceapă un proiect pentru un monument comemorativ închinat soldaților decedați în Primul Război Mondial. Brâncuși acceptă și face o călătorie la București.

1936

Participă la expozițiile Cubism and Abstract Art de la Museum of Modern Art din New York, International Surrealist Exhibition din Londra și Art of Today de la Albright Art Gallery.

1937

Primește comanda pentru Ansamblul monumental de la Târgu-Jiu, conceput ca un monument comemorativ închinat soldaților căzuți în Primul Război Mondial, care avea trei părți: *Masa Tăcerii*, *Poarta Sărutului* și *Coloana fără sfârșit*. Vine în România pentru a supraveghea execuția acestor monumente. Participă la mai multe expoziții din Statele Unite și de la Paris.

1938

Călătorește în India, la Indor. Vizitează locurile sfinte de la Bagh, Mandu, Maheswar, „stupa” lui Sanchi, pentru a cunoaște mai bine locul unde va fi amplasat *Templul contemplării și al dezrobirii*, care nu va fi niciodată realizat. Întreprinde o nouă călătorie în România, la sfârșitul lunii octombrie, pentru a asista la inaugurarea Ansamblului monumental de la Târgu-Jiu. Are loc ultima întâlnire cu Ionel Jianu și Petru Comarnescu, care i-au promis să publice o monografie consacrată operei sale. De asemenea, aceasta a fost ultima călătorie a lui Brâncuși în România.

1939

Călătorește la New York, pentru a lua parte la vernisajul expoziției Art in Our Time, la care a prezentat *Pasărea în văzduh* și *Miracolul*.

1941

La Bucholtz Gallery din New York are loc expoziția „De la Rodin la Brâncuși”. În timpul ocupației Franței de către trupele germane, Brâncuși se retrage în singurătate.

1946

Operele sale figurează în cadrul mai multor expoziții din Statele Unite. Pentru prima oară, la inițiativa lui Jean Cassou, Muzeul Național de la Paris achiziționează trei sculpturi (*Cocoșul*, *Miracolul* și *Muza adormită*).

1947

Editura Forum de la București publică a treia carte a lui V.G. Paleolog despre Brâncuși. Participă la expoziția „Sculptura Franceză de la Rodin până în zilele noastre”, de la Praga, Bratislava, Brno, Berlin, München.

1948

Pictorii Natalia Dumitrescu și Alexandru Istrati, care aveau să fie moștenitorii lui Brâncuși, se instalează într-un atelier din

apropierea celui al marelui artist, la numărul 11, Impasse Ronsin. Participă la expozițiile 13 Beeldhouwers uit Pajis au Stedelijk Museum d'Amsterdam și Contemporary Sculpture, Objects, Constructions de la Universitatea Yale, New Haven. *Măiastra* și *Păsărea în văzduh* din colecția Peggy Guggenheim sunt prezentate la cea de-a XXIV-a Bienală de la Veneția. Participă la expozițiile 40000 Years of Modern Art de la Londra, Timeless Aspects of Modern Art de la Museum of Modern Art din New York, Themes and Variations in Painting and Sculpture de la muzeul din Baltimore.

1949-1950

Lucrările sale figurează la expozițiile din Philadelphia, Rhode Island, New York, Minneapolis, Chicago etc.

1951

Participă la expozițiile De Stijl de la Amsterdam și From Brancusi to Marcel Duchamp de la Sidney Janise Gallery din New York.

1952

Lucrările sale figurează în cadrul expozițiilor Opera Secolului XX de la Musée National d'Art Moderne din Paris, Twentieth Century Masterpieces de la Tate Gallery din Londra, Sculpture of the XXth Century de la muzeul din Philadelphia.

1953

Lucrările sale figurează la expozițiile Le Cubisme de la Musée National d'Art Moderne din Paris, Sculpture of the XXth Century de la Art Institute din Chicago și la Museum of Modern Art din New York, precum și la expozițiile colecției Katherine S. Dreier de la Universitatea Yale, New Haven, la a II-a Bienală de sculptură de la Middelheim Parc din Anvers și la Bienala de la Sao Paulo.

1954

Participă la expoziția 7 Pionniers de l'Art Moderne de la Yverdone și Zürich.

1955

Ultima mare expoziție personală a lui Brâncuși de la Guggenheim Museum din New York, organizată de J.J. Sweney, cu 59 sculpturi, 10 guașe și desene. Participă la expozițiile The Levin Collection de la Cranbrook Academy of Art, Bloomfield Hills, Harry Winston Collection, Michigan Museum of Art și Sculpture, Drawings and Paintings de la Curt Valentine Gallery din New York.

1956

Expoziția de la Guggenheim Museum este prezentată la Philadelphia Museum of Art; Brâncuși lasă Franței prin testament atelierul său, împreună cu tot ceea ce era în el, cu condiția de a fi reconstituit la Musée National d'Art Moderne, instituind drept moștenitori pe Al. Istrati și N. Dumitrescu, numindu-l pe dr. Paul Atanasiu executor testamentar. Expoziția Brâncuși de la Muzeul de Artă din București cu ocazia aniversării celor 80 de ani ai artistului. Revista *Cahiers d'Art* a lui Christian Zervos îi consacră lui Brâncuși un număr special, cu un omagiu semnat de 25 de critici de artă, artiști și directori de muzee.

1957

Moartea lui Brâncuși, la 16 martie. Este înmormântat în Cimitirul din Montparnasse (Paris). Lucrările lui sunt expuse la cea de-a XI-a Trienală de Artă Decorativă de la Milano, la Society of Four Arts de la Palm Beach, la expoziția Collecting Modern Art organizată de Lewis Winston la Detroit Institute of Art, The Struggle for New Form de la World House Galleries din New York, European Masters of Our Time de la muzeul din Boston etc. La editura Alec Tiranti din Londra apare cartea lui David Lewis despre Brâncuși. *Le Cahiers d'Art* publică sub formă de volum numărul special apărut în anul precedent în *Omagiu către Brâncuși*.

1958

Numeroase lucrări de-ale lui Brâncuși figurează la expozițiile din Paris, New York, Houston, San Francisco, Amherst, Bruxelles etc.

La Universitatea din Cambridge este înființată o bursă Brâncuși pentru studenții care doresc să-i studieze opera. La Madrid apare cartea lui G. Uscătescu despre Brâncuși.

1959-1960

La editura Griffon din Neuchatel apare cartea lui C. Giedion Welcker despre Brâncuși. Lucrările sale figurează la expoziții colective din Paris, New York, Dallas, Berkeley, Toledo, Marsilia, Rotterdam, St. Etienne, Charleroi, Kassel, Dortmund, Belgrad, Budapesta și Bratislava.

1961

Lucrările sale figurează la expoziții din Paris, New York, St. Louis, Chicago, Cambridge (Mass.), Philadelphia, Bruxelles etc.

1962

Inaugurarea atelierului Brâncuși, reconstituit la Musée National d'Art Moderne. Comemorarea lui Brâncuși, organizată de Institut Universitaire Charles 1er (V. Veniamin, Pierre Courthion, C. Giedion Welcker, P. Bruguère și Ionel Jianu au prezentat viața și opera lui Brâncuși). Sculpturile sale sunt prezentate la expozițiile Le Minotaure de la Galerie de L'Oeil de la Paris, Modern Sculpture from the J. Hirshhorn Collection, de la muzeul Guggenheim din New York, Europäische Kunst de la Wallraf – Richartz Museum din Köln și la numeroase galerii din New York.

1963

La editura Arted din Paris apare prima monografie *Brâncuși*, cu un catalog complet al operei sale și un bogat aparat critic semnat de Ionel Jianu. Lucrările lui Brâncuși sunt prezentate la expoziții colective din New York, Washington, Portland, Utica, Philadelphia, Viena etc.

1964-1966

Ansamblul de la Târgu-Jiu este amenajat și pus în valoare drept monument comemorativ închinat soldaților căzuți în Primul

Război Mondial. În *Le Journal de Genève* din 19 iulie 1964, Petru Comarnescu publică un studiu asupra Ansamblului monumental de la Târgu-Jiu, scoțând pentru prima oară în evidență semnificațiile profunde și valoarea sa artistică. Operele lui Brâncuși continuă să fie prezentate în cadrul unor expoziții colective la Paris, New York, Viena, Lausanne, Kassel, București, Köln, Zürich, Londra și numeroase orașe din Statele Unite. La editura Meridiane din București apare un album de fotografii realizate de N. Săndulescu după operele lui Brâncuși cu o prefață de G. Bogza. În Italia, editura Fratelli Fabri publică albumul Mario de Micheli despre Brâncuși, iar la București apare cartea lui M. Deac închinată marelui artist.

1967

Cea de-a zecea aniversare a morții lui Brâncuși prilejuiește numeroase reuniuni și colocvii la Paris, Roma și București. La Paris, Bernard Dorival și Dan Hăulică țin cuvântări la o ședință comemorativă organizată de Musée National d'Art Moderne. La Roma, în cadrul Congresului Societății Academice Române, pictorul Eugen Drăguțescu organizează, la Galeria de Artă Modernă, o expoziție de fotografii după operele lui Brâncuși și un colocviu Brâncuși, la care participă Giulio-Carlo Arcan, Mircea Eliade, Ionel Jianu și C. Giedion-Welcker. Cel de-al XVI-lea Congres al artiștilor, criticilor și cercetătorilor de artă, precum și cea de-a XIX-a Adunare a Asociației internaționale a criticilor de artă reuniți la Rimini, în septembrie, le acordă lui Petru Comarnescu și Ionel Jianu medalia de aur „pentru contribuția la cunoașterea operei lui Brâncuși”. Comisia de stat pentru literatură și artă, în colaborare cu Asociația internațională a criticilor de artă, organizează la București un *Colocviu Brâncuși*, la care participă critici și istorici de artă din 14 țări: Franța, SUA, URSS, Italia, Belgia, Austria, Republica Federală Germană, Republica Democrată Germană, Elveția, Ungaria, Cehoslovacia, Grecia, Turcia, Polonia. Pentru prima oară, participanții la acest colocviu au ocazia de a vizita Ansamblul monumental de la Târgu-Jiu. Cu această ocazie au apărut numeroase cărți despre

Brâncuși și în special mărturii despre artist aparținând lui Petru Comarnescu, Mircea Eliade și Ionel Jianu, precum și cartea lui V.G. Paleolog, *Tineretea lui Brâncuși*; mai apar de asemenea *Brâncuși și anonimatul geniului*, de Dan Hăulică, *Amintiri și exegeze despre Brâncuși*, aparținând lui Petre Pandrea etc. La New York, J.J. Sweeney și André Racz îl comemorează pe Brâncuși la Universitatea Columbia, în timp ce la Budapesta, la Universitatea Eotvos Lorand, Raoul Sorban ține o conferință despre caracterul național și universal al artei lui Brâncuși. Lucrările marelui artist sunt prezentate în cadrul mai multor expoziții de la Paris, Montreal, Roma, New York etc.

1968-1975

Lucrările lui Brâncuși sunt prezentate în cadrul mai multor expoziții colective. În 1969, în cadrul unei retrospective Brâncuși de la Philadelphia Museum of Art, sunt reunite 107 sculpturi și desene. Aceleași lucrări vor fi prezentate în continuare la Guggenheim Museum din New York, Art Institute din Chicago, Muzeul de Artă din București, Gemeentemuseum de la Haga. Sunt realizate mai multe filme având drept subiect opera lui Brâncuși. Petru Comarnescu, Barbu Brezianu, S. Geist, Athena Tacha Spear, V.G. Paleolog publică noi lucrări despre Brâncuși. În 1970 are loc la București un simpozion pe tema *Brâncuși în lume*, ocazie cu care se reunesc V.G. Paleolog, Petru Comarnescu și Z. Dumitrescu-Bușulenga. În 1971 este inaugurată o casă memorială Brâncuși, în satul său natal.

1976

Centenarul nașterii lui Brâncuși a fost sărbătorit la Paris, București, Madrid, New York și în Republica Federală Germană. La Paris, Musée National d'Art Moderne a organizat un colocviu Brâncuși, la care au participat C. Goldscheier, Etienne Martin, Cardenas, Jean-Laude, A. Berne-Joffroy, Michel Ragon și Ionel Jianu, precum și o delegație română, formată din M. Constantinescu, I. Vlasiu, I. Frunzetti, Dan Hăulică și M. Deac. O expoziție intitulată *Hommage à Brancusi* a avut loc la

Muzeul Galliera. Universitatea Paris I – Sorbona a comemorat Centenarul Brâncuși printr-o conferință susținută de Etienne Hajdu, urmată de câteva documentare despre opera sa. La Cercle d'Etudes Architecturales de Paris și la Maison des Jeunes du XVIIe Ardt., Ionel Jianu a ținut niște conferințe despre Brâncuși, cu proiecții și o expoziție de fotografii de N. Săndulescu. La București, Academia RSR a organizat o sesiune științifică pe tema *Brâncuși și arta secolului XX*, iar la Târgu-Jiu a avut loc un simpozion cu 24 de referate. Uniunea Artiștilor Plastici a organizat un colocviu la București, iar revista *Tribuna* a publicat o culegere de texte cu titlul Omagiu lui Brâncuși. De asemenea, muzeul W. Lehmbruck din Duisburg a prezentat o expoziție Brâncuși. La Stadtische Galerie im Lehmbruck Haus de la München, Ionel Jianu a ținut o conferință despre Brâncuși. În Statele Unite, la Fordham University, Rochester University, la Universitatea din San Francisco au avut loc numeroase colocvii despre Brâncuși. La Madrid și în Italia au apărut numeroase cărți și articole despre Brâncuși. La editura Arted, Ionel Jianu și Constantin Noica au publicat cartea *Introduction à la sculpture de Brancusi*.

1977

Reconstituirea Atelierului Brâncuși de la Centrul Național de Artă și Cultură „G. Pompidou”, Paris.

1982

La bienala de la Veneția, Dan Hăulică a organizat o expoziție și un colocviu Brâncuși, la care au participat Palma Bucarelli, Ionel Jianu, Thomas Messer, Carmine Benincasa, G. Charbonnier, N. Dumitrescu și Al. Istrati. Editura Arted a publicat cartea *Brancusi Introduction – Témoignages* de P. Comarnescu, Mircea Eliade, Ionel Jianu și Constantin Noica.

1990

Constantin Brâncuși a fost ales post-mortem membru al Academiei Române.

Clădirea construită special pentru atelierul lui Brâncuși a fost grav afectată de inundații și piesele au ajuns în depozitele Muzeului Național de Artă Modernă din Paris. A început însă construcția unui nou atelier, proiectat de Renzo Piano, Bernard Platter și Ronie Self. De această dată au fost luate în considerare dimensiunile reale ale atelierului inițial al lui Brâncuși, iar arhitecții însărcinați cu noua lucrare au realizat o clădire stilizată care împlinește exigențele inițiale ale spațiului din Impasse Ronsin nr. 11. Amenajarea pieselor a fost făcută cu rigurozitate după consultarea atentă a fotografiilor lăsate de sculptor care surprindeau interiorul atelierului original.

1997

După finalizarea lucrărilor de amenajare a interiorului, în luna aprilie a fost inaugurat Atelierul lui Constantin Brâncuși, în noua sa locație, în forma în care poate fi vizitat și astăzi. Momentul a coincis cu împlinirea a 20 de ani de la înființarea Centrului „G. Pompidou” din Paris.

1998

Între anii 1998-2002 a fost publicată la Paris colecția „Les Carnets de l’atelier Brancusi”, în care au apărut șapte numere, axate pe temele esențiale ale creației artistului.

2001

La Târgu-Jiu este organizată prima ediție a Simpozionului internațional de sculptură în piatră, „Brâncușiana”. Evenimentul cultural a reunit, an de an, numeroși artiști plastici profesioniști din România, dar și din străinătate, având ca scop principal cinstirea memoriei celui denumit *părintele sculpturii moderne* și promovarea operei brâncușiene de la Târgu-Jiu.

Tot la Târgu-Jiu a fost inițiată prima ediție a Concursului Național de Arte Vizuale „Brâncușiana Copiilor”. Organizat de forurile de cultură și artă din județul Gorj, evenimentul are în vedere expunerea și premiarea lucrărilor valoroase realizate de copii și școlari din învățământul preuniversitar (preșcolar, gimnazial,

liceal, vocațional). Accentul este pus pe creativitate, originalitate, noutate și nu pe cel de reproducere a operei brâncușiene.

2002

O nouă expoziție de fotografii, intitulată „Eye of the Sculptor: Constantin Brancusi, Henry Moore and David Smith”, a fost organizată la Galeria de „Bruce Silverstein” din New York.

2003

Centrul Național de Artă și Cultură „Georges Pompidou” din Paris organizează expoziția „La Dation Brancusi (dessins et archives)”, în care au fost expuse o serie de documente inedite, scrisori și cărți poștale ale marelui sculptor român. De asemenea, a fost publicat un catalog amplu, redactat de Marielle Tabart și Doina Lemny.

2004

„Constantin Brancusi: the essence of things”, este prima expoziție majoră dedicată lui Constantin Brâncuși în Marea Britanie, organizată de Galeria „Tate Modern”, în colaborare cu Muzeul „Solomon R. Guggenheim” din New York, curatori Matthew Gale și Carmen Giménez.

2004-2010

Centrul „Georges Pompidou” din Paris a organizat între anii 2004-2010 expoziția „Histoire de l’Atelier Brancusi”.

2010

Muzeul de Artă Modernă din New York a organizat expoziția „The Original Copy: Photography of Sculpture, 1839 to Today”, oferind publicului o perspectivă critică asupra modului în care fotografia se intersectează cu sculptura, dar și posibilitatea unei analize pe marginea celor mai importante lucrări realizate de peste 100 de artiști plastici, dintre care: Eugène Atget, Hans Bellmer, Herbert Bayer, *Constantin Brancusi*, Brassai Claude Cahun, Marcel Duchamp, Fischli & Weiss, Robert Frank, Lee Friedlander, Cyprien Gaillard, Robert Gober, David Goldblatt,

Rachel Harrison, Hannah Höch, André Kertész, Man Ray, Bruce Nauman, Charles Nègre, Gillian Wearing, Hannah Wilke, and Iwao Yamawaki ș.a.

2011

Sculpturile lui Brâncuși ajung să fie prezentate pentru prima dată și în Elveția, în cadrul expoziției „Constantin Brancusi and Richard Serra”, organizată de către Fundația Beyeler în colaborare cu Muzeul de Artă Modernă și Contemporană „Guggenheim”, Bilbao (Spania).

Printre cele mai importante evenimente culturale dedicate marelui sculptor român se numără și expoziția „Brancusi, Film, Photographie. Images Sans Fin”, organizată de Centrul Național de Artă și Cultură „Georges Pompidou” din Paris, sub coordonarea directă a domnului Quentin Bajac, Directorul Departamentului de fotografie al Centrului. Cu acest prilej au fost prezentate o serie de fotografii-testament cu atelierul din Paris al sculptorului român și aproximativ 1.300 de copii și 700 de negative ale unor fotografii și filme din colecții private sau realizate de Brâncuși. Tot în contextul evenimentului a fost difuzat filmul documentar „Brancusi films” (50 de min.), realizat de către Centrul „G. Pompidou”. În cadrul documentarului apar secvențe inedite filmate chiar de către Brâncuși între anii 1923-1939, demne de menționat fiind cele filmate între anii 1936-1937, care surprind o călătorie a sculptorului în România, dar și momente din timpul construirii *Coloanei fără sfârșit* de la Târgu-Jiu. De asemenea, a fost lansată cartea *Images sans fin. Brancusi, film, photographie*, în care sunt prezentate o serie de documente și fotografii mai puțin cunoscute de publicul larg, care au aparținut în trecut lui Constantin Brâncuși.

2012

Centrul Municipal de Cultură „Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu a inițiat la Paris proiectul „Brâncuși un loc în patrimonial mondial” în parteneriat cu International Council on Monuments and Sites filiala România, cu Ministerul Culturii și

Patrimoniului Național, cu Institutul Național al Patrimoniului și cu Ambasada României din Paris. În cadrul acestui proiect au fost făcute demersuri pentru includerea Ansamblului monumental brâncușian pe lista UNESCO, în calitate de capodoperă de artă cu valoare universală. Evenimentul se bucură până în prezent de o mare recunoaștere în plan cultural, atât la nivel național, cât și internațional și este organizat de către Centrul Municipal de Cultură „Constantin Brâncuși”, Consiliul Local al Municipiului Târgu-Jiu și Primăria Târgu-Jiu, în parteneriat cu Uniunea Artiștilor Plastici din România, Filiala Gorj a UAP, Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu, Colegiul Tehnic „Ion Mincu” și Societatea Română de Radiodifuziune.

Sediul Parlamentului European din Strasbourg a fost, pentru două zile (3-4 iulie), gazda unei expoziții dedicate sculptorului român Constantin Brâncuși. În cadrul acesteia au fost prezentate imagini ale creației marelui sculptor aflate în România, respectiv operele existente în Muzeul de Artă de la Craiova și Ansamblul Monumental de la Târgu-Jiu. Cu acest prilej, a avut loc lansarea volumului *Brâncuși – dincolo de toate frontierele*, în limba franceză, semnat Doina Lemny, cercetător recunoscut în lumea artei și foarte bun cunoscător al operei artistice a marelui sculptor român, precum și prezentarea unui film documentar (scurt metraj) despre ansamblul sculptural de la Târgu-Jiu.

A fost organizată expoziția de fotografii „Brancusi: The photographs” la Galeria de „Bruce Silverstein” din New York. Cu acest prilej au fost prezentate publicului aproximativ 40 de fotografii, realizate chiar de Brâncuși, reprezentând sculpturile sale, atelierul din Paris, mai multe autoportrete, naturi statice etc. Evenimentul s-a înscris într-o serie de expoziții focusate în jurul operei fotografice a sculptorului Constantin Brâncuși.

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian” din București a organizat Simpozionul „Constantin Brâncuși (1876-1957)”, la care au participat în calitate de conferențieri Sorana Georgescu-Gorjan (filolog), Matei Sîrcea-Crăciun

(doctor în antropologie și istorie, critic de artă), Cristian Velescu (poet, prozator și critic de artă), Vlad Ciobanu (sculptor), Dumitru Radu (sculptor), moderatorul evenimentului fiind Pr. lect. dr. Gheorghe Holbea (prodecanul facultății).

2013

The Norton Simon Museum din California (SUA) vernisează expoziția „Beyond Brancusi: The Space of Sculpture”, având ca scop principal analiza modului în care marii sculptori ai secolului al XX-lea au fost influențați de către Constantin Brâncuși, precum și de modul inovator în care acesta a utilizat spațiul și materialele sculptate. Expoziția se desfășoară până în ianuarie 2014.

Secția de Arhitectură, Arte și Audiovizual a Academiei Române a organizat în data de 16 februarie o sesiune omagială cu titlul „Constantin Brâncuși. Noi repere documentare”. În cadrul evenimentului au susținut alocuțiuni Acad. Răzvan Theodorescu („Brâncuși și Academia Română”), Prof. dr. Cristian Robert Velescu de la Universitatea Națională de Arte („Brâncuși și sinteza artelor. Utopie sau realitate?”), Dr. Ioana Vlasiu, cercetător la Institutul de Istoria Artei „George Oprescu” („Sfântul din Montparnasse”) și Dr. Ion Gerota („Brâncuși și Dimitrie Gerota. Povestea unui ecorche”). Acad. Marius Sala, vicepreședinte al Academiei Române, a rostit, în deschiderea evenimentului, un „Cuvânt omagial”, iar poetul, eseistul și istoricul literar Laurian Stănculescu a prezentat noi documente privind descendența lui Constantin Brâncuși. Tot în cadrul manifestării a fost prezentat filmul „Un arbore la mijloc de lumi: Constantin Brâncuși” (38 de min.), de Horia Munteanu, documentar ce relevă sursele tradiționale ale artei sculpturale brâncușiene și care l-a avut în rol principal pe actorul George Drăghescu de la Teatrul „Elvira Godeanu” din Târgu-Jiu.

TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI
Intrarea Miron Cristea nr. 6; 040162, București
Telefon: 021.335.21.29; 021.335.21.28; Fax: 021.335.21.10
e-mail: magazin@editurapatriarhiei.ro
www.editurapatriarhiei.ro

